

681

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

681

БОРИСЛАВ ПЕКИЋ

УСПЕЊЕ И СУНОВРАТ
ИКАРА ГУБЕЛКИЈАНА

BORISLAV PEKIĆ

USPENJE I SUNOVRAT
IKARA GUBELKIJANA

Filipu Davidu

Jer što biva sinovima ljudskim to biva i stoci, jednako im biva; kako gine ona tako ginu i oni, i svi imaju isti duh; i čovjek ništa nije bolji od stoke, jer je sve taština.

(„Knjiga Propovjednikova“ 319)

Nenaslovljena ispovest Ikara A. Gubelkijana, bivšeg višestrukog evropskog šampiona u umetničkom klizanju na ledu, oktobra meseca 1945. godine, u jeku Obnove i Izgradnje, diktirana u pero časnoj Valeriji, sestri nadzornici Bolnice Sv. Vid – Slovenija. (Autor izjavljuje da ovom zadivljujućem ispoljavanju vere u Umetnost, koju on, lično, ni najmanje ne deli, nema šta da doda, osim skromnih zaupokojenih počasti ovom velikom, nastranom i zaboravljenom Letaču. Za one, međutim, koji polažu na činjenice, neka je dovoljno ako kažem daje Ikar A. Gubelkijan protavorio u koritu od gipsa, kao u nekom izopačenom modelu svog umravljenog tela, pune dve godine, i da je decembra 1946. godine preminuo od pneumonije, po svedočenju sestre Valerije, uvežbavši, u mislima, jer udovima da miče nije mogao, svoje Ikarovo uspenje do savršenstva dostupnog smrtnicima. Ali, i to beše samo taština. Taština nad taštinama.)

I

Moja umetnička karijera, ako tim uobraženim preterivanjem smem da obeležim stalno napredovanje i marljivo usavršavanje inače izopačenog poziva, kome je podsticaj i nezasluženi zamah pružio jedan zlosrećni nespোরазум, otpočela je, neočekivano i za mene i za blagonaklone zaštitnike koji su pomagali moj profesionalni uspon, u drevnoj srednjoevropskoj prestonici, čije ime odustajem da obznamim, jer je sasvim nehotično bila izabrana, možda bi valjalo reći osuđena, da bude pozornica najžalosnije uspomene što je talenat koji obećava – a moj je, bez dvoumljenja, bio takvog kova – ima u agoniji svojih uzvišenih moći, kada u ponižavajućem rasulu izumiru sposobnosti od kojih je sazdan, a slava, avaj, bezobzirno izmiče, te se korak po korak, braneći svaku stopu u sećanju ljudi, povlači u nepouzdanu, samoljubljem i ogorčenjem izvitoperenu memoriju bogalja, ili pod okrilje slatkorečivih epitafa iz groblja požutelih novinskih isečaka sa dna pohabane kartonske kutije, uvezane pantljikom od trulog somota.

Odmah ću reći: vojnom još zalučeno i razljučeno prestonično građanstvo, ono isto što je nekad moje samoljublje pothranljivo žestokim i neumerenim divljenjem, nije u mom padu imalo nikakvog neposrednog udela, osim što mu je bilo zaprepašćeni, možda tek malo i razveseljeni svedok, a ako bih hteo da budem osvetoljubiv, onda bih mu, u najgorem slučaju, mogao da dodelim ulogu vrlo dalekog povoda. Sam Bog zna koliko su patnje stanovništva, izazvane osionim prisustvom osvajača, oskudicom, ozlojeđenošću porazom i neizvesnostima nagle promene običaja, iskale u rasonodi uspokojavajuću ravnotežu, slađani začim gorčine, koja im je vrškom ispunjavala dneve, provedene pred kapijama apsana, u predvorjima sudnica, po čekaonicama nadleštava i na trotoarima ispred praznih trgovina, i ako sam ja, Ikar Gubelkijan, klizač na

ledu, mada tako nešto ni izdaleka nisam nameravao, niti sam se u godinama učenja i zrenja za ovako nedostojan posao spremao, svojim potištenim sunarodnicima pribavio predah zadovoljstva u doba kada im je ono listom bilo uskraćivano, moja je nesreća ipak imala blagorodniju svrhu, doli da me ponizi pred Svemogućim, sa kojim sam se odvažio na utakmicu u Nemogućem. Ne znam smem li u tom saznanju tražiti kakvu utehu, ne znam je li ispravno, kada je reč o umetnosti, biti utešen od neke spoljne saglasnosti, kada je ono pravo unutrašnje odobrenje nepovratno uskraćeno. I da li ozarena lica viđena u munji pada, lica koja su u njemu podbadanjem saučestvovala svim žarom svog prokletog i večnog nerazumevanja, mogu da iskupe grčeve samog padanja? Može li odobravanje krvavom a potrebnom činu da opravda i krvnika koji je izabran da ga izvrši? Možda i može, ali takva dozvola, pošto isprati sam čin, ne može, zacelo, opravdati i krvnika koji se sam za njega ponudio. Može li gruba, u nevreme izrečena šala, pošto nas je zasmejala, spasiti šaljivdžiju od opšte osude?

Nema, međutim, smisla oko toga razbijati glavu, moje je ime već odavno u ustima drugih, moja slava je već bila na kantarima čiji su preteški tegovi sram izdaje, ja sam već izmeren nađen lakim i predan neprijateljstvu potpunog zaborava. Zaboravljeni smo i ja i moja utakmica sa Svemogućim, moja vojna – usred rata koji me se nije ticao – za Nemoguće, moja neprekidna, strasna, ludačka borba za savršenstvo, što mi je podrugljivo izmicalo u najbeznačajnijim pogreškama tela, omaškama koje sam samo ja mogao da osetim. A što, lišen pripovedačke umešnosti, još na pragu ove ispovesti – ne znam bi li bilo ispravnije da je nazovem testamentom, nikom namenjenim ili svima upućenim zaveštanjem jednog bogotakmaca – smelo priznajem da sam tu, i inače, pri zdravoj pameti, beznadežnu utakmicu izgubio, razočaraće, po svojoj prilici, jedino one koji od svake istorije očekuju da budu poučeni tek na njenom kraju, tek onda kada je za sve, pa i za neku korist od te istorije kasno. Savetujem im da se ovde rastanemo. Ne mogu se nadati nikakvom iznenađujućem obrtu, niti intervenciji slučaja, tog skoroteče sa glasom o pomilovanju, koji bi moju priču o propadanju odvuкао nepredviđenim pravcem, u susret trijumfu, pod okrilje neočekivanog zadovoljenja. Takvi, a ima ih, bojim se, podosta, neka se priklone pripovestima, koje, budući nedovršene, njihovim preduzimljivim i nevoljama ometanim junacima daju tako omiljen privid nepobedivosti. Moje su reči, međutim, posvećene skromnom krugu obeleženih, herojima koji su već dotakli dno svog predviđenog pada, ili su na dobrom putu njemu, jer će jedino oni prihvatiti da, u zamenu za preuranjenu, naizgled neumesnu otvorenost, u nadoknadu ovom glasnom priznanju poraza, potanko čuju pod kakvim se naročitim okolnostima on

odigrao – jer u svetu poraza samo se razlikuju putevi do njega – da bi ga uporedili sa razmerama i vrstom sopstvenog neuspeha, i tako stekli poslednju zasluženu utehu u ovom, prijatelji moji, nema sumnje, kurvinskom svemiru.

II

Pre nego što se, stisnuta srca, otisnem u prošlost, jer tamo moram potražiti razloge svom sadašnjem položaju, pristojnost me obavezuje da se predstavim. Pretpostavljam, u stvari, da po izvesnim belegama što ih svačija sudbina ostavlja iza sebe, mnogi već prepoznaju u piscu ovih čemernih redova „Letećeg Jermanina“, Ikara Gubelkijana, jedinca sina majstora Arama Gubelkijana, iz Erzeruma, ishodišta, po volji božjoj rasutog roda armenskih hrišćana. Uprkos rasnom prezimenu (sufiksi -an i -ani, odmah nas odaju) naša krv odavno beše izmešana sa, neobuzdanim ukrštanjem, već razblaženom krvlju drugih sredozemnih sojeva, počev od Slovena i jevrejskih pokrštenjaka Morona, do grko-cincarskih mešanaca iz Moskopolja i Macedonije, pa je tim plodonosnim pretakanjem, previranjem, mućkanjem i ključanjem, tim učestalim prožimanjem oprečnih svojstava, stekla neku prefinjenu žestinu prvenca, tananu, skrovitu, ali opasnu eksplozivnost bučkuriša, sve u svemu, burnu snagu kojoj imam da zahvalim – šta ja to govorim? – koju moram da okrivim za svoju neprirodnu i opaku ambiciju i njene porazne posledice po moj život i moju umetnost.

Moj otac Aram Gubelkijan bio je majstor umetničkog klizanja na ledu. Nenadmašan veštak, koga su samo okolnosti, oduvek nesklone porodici Gubelkijan, omele da postane prvi klizač epohe. Prokletstvo drugog mesta, jer mu je za prvo, budimo pravedniji, pored sreće, nedostajalo uvek nešto malo, ovde trunka uobrazilje, onde nijansa u perfekciji – malo, u umetnosti, međutim, beskrajno važnije od svega što se već ima – to ga je prokletstvo pratilo 1920, u Antwerpenu i 1924. u Chamonixu, upravo kao i u St. Moritzu 1928. i na Lake Placidu 1932, da bi, na poslednjoj Olimpijadi u Garmisch-Partenkirchenu 1936, bilo verifikovano kao trajno obeležje njegove klizačke sudbine. Slavu na ledu

delio je sa majkom, uz koju je, blagodareći gotovo nepojmljivom slaganju pokreta, skoro zloslutnoj, da ne kažem demonskoj harmoniji njihovih ujedinenih tela, što nijednom nije bila narušena, premda uvek i nije dostizala savršenstvo, savršenstvo mojih snova, osvajao nacionalna i evropska klizačka priznanja. U vazduhu su, otisnuti niz sedefasti blesak leda, što su ga, sučeljeni u zajedničkoj žiži, modro, ljubičasto, zlačano i purpurno senčili nežni dodiri reflektora sa kružne skele, činili jedno telo udvostručenih udova, zloćudno maloazijsko božanstvo, lštar u crnom, penastom trikou, sa četiri lepršave ruke i četiri razigrane noge, a orkestar, koji ih je vodio sa udaljenog podijuma, kao da je i sam od njih bio vođen, kao da je zvučao iz trljanja njihovih gipkih, disciplinovanih mišića o studen amfiteatra, kroz koji su, čas priljubljeni uz zemlju, čas od njene teže sasvim oslobođeni, čas cepajući se kao da jedno drugo, bez trudova, rađaju, sad utapajući se jedno u drugo, nalik na dve burne vode pomirene slivom, njih dvoje, oh Bože, to čarobno Jedno i Nejedno, evo kako uzalud tražim verne reči, klizili, treperili, tekli, strujali po beloj pisti, opisujući pred hipnotisanim gledalištem svoje očaravajuće, neverovatne figure. Nema sumnje da bi, u rascvatu akrobatskih sposobnosti, uz brižljive i dugotrajne vežbe kojima su se revnosno podvrgavali, osvojili i svetsko prvenstvo, da ono zbog rata nije bilo odloženo. Program sa kojim su smerali da nastupe – ja sam ga na probama video, ja sam mu zadivljeno uhodio svaku koreografsku tančinu – otvorio bi novu eru u umetničkom klizanju, jer bi, krunisavši tradiciju savršenstvom poznatog, hajneovskog, ledenoj areni doneo i ono novo, nepoznato, gubelkijansko, još neizrečeno, o čemu, svakih sto godina, sanja svaka umorna umetnost. Umesto toga, došao je taj suludi rat, i sve se, najednom, omaklo nizbrdicom uništenja, sve se našlo na tajanstvenoj stranputici, na kojoj će se, jedno za drugim, izgubiti svi Gubelkijani. Kao da smo bili ledene utvare izložene suncu, kao da smo stvarno bili – a možda i jesmo – samo nežni zimski snovi, ledeni dahovi neke noći koja se sprema da izumre u toploj zori.

Ubrzo posle ulaska nemačke vojske, zbog polužidovske krvi, majka je bila deportovana u Bergen-Belzen i tamo ugušena cijanovodoničnim gasom, a on, moj neutešni otac, ophrvan jadom, pa možda i grižom što je, kukavno sakrivši svoje takođe polusemitsko poreklo, nadživio ženu, izgubljen i nesposoban da nađe parnjaka sa toliko inicijative i mašte, počeo da pada sve niže i niže, dok se nije srozao do čistača leda onog istog klizališta na kome je godinama sticao, sad već uveliko rasprodane i po zalagaonicama budzašto zamenjene pehare i urne, bokale i statue, kolajne i medalje, da bi najposle, sasvim opustošen čamotinjom i pićem – pred kraj je trošio isključivo žestoke orijentalne parfeme – umro pod zaleđenim Dunavom, kao da je, vođen nekim višim providenjem, smerao da rod

Gubelkijana, začet nad ledom, podno Erzeruma, dosledno svojoj devičanski čistoj umetnosti, odvede pod ledene sante te prljave, lenje, panonske bujice.

Oni su sada, pokoj im bio mučeničkoj duši, oboje mrtvi. Voda, vatra, vazduh i zemlja, svi su se elementi, a među njima i ona dva tako neophodna za njihovu veličinu, udružili da ih odstrane sa ovog sveta, ali meni je, nek mi Bog oprost, milo što ih nema, da budu bespomoćni i užasnuti svedoci moje propasti. Razume se, daleko je od mene i sama pomisao da ih za bilo šta okrivljujem, ali su oni, u izvesnom smislu, bili sudeonici, sukrivci mog pada. Oni su mi obeležili životnu teritoriju, oni su me uveli, još od malih nogu, u glatko kraljevstvo leda, među biserne, zaleđene površine, na kojima je, prema njihovom projektu, a uz moje svesrdno zalaganje, imao da mi protekne vek. Od tada sam više vremena provodio na klizaljicama nego u cipelama, sigurnije sam se održavao na glatkoj kori vodenih kristala nego na gromuljastoj hrapavoj zemlji, a hod, to tromo i nezgrapno tapkanje mojih vršnjaka, bio je za mene jedva puko mirovanje, bedna, ukrućena nepomičnost prema munjevitoj brzini koju sam postizao već posle nekoliko elastičnih, mačjih skokova preko klizališta. Hoteći da ih nadmašim – a sve je obećavalo da ću za to biti kadar – zaslepljeni večnom zabludom roditelja da deca postoje samo zato da bi nadoknadila njihove propuštene šanse i do savršenstva dovela njihove nedokrajčene mogućnosti, oni su mi nesebično, pa ipak u rečenom smislu i te kako sebično, poverili sve tajne svoje neuporedive veštine. Oni su me naučili svim figurama počev od Osmice, Menjanja oštrice, Petlje i Dvostrukog tri, preko tzv. Klackalice, Trojke i Pariranja, sve do onih čiji su zvanični nazivi „Brackets“, „Loop-change-loop“ i „Bracket-change-bracket“, svim obrascima klizanja i svim varijantama klizačkih pokreta, povećavajući moju ionako zadovoljavajuću hitrinu, negujući stil koji je, moram priznati, bar za moj ukus, pomalo ujarmljivao, obuzdavao maštu, ali je, zauzvrat, obezbeđivao potpun sklad u njenom ispoljavanju, privikavajući na bratsku saradnju surevnjive udove, isterujući urođenu tromost iz mog istočnjačkog tela, ispravljajući uglaste linije mojih krupnih ali kolebljivih skokova, usađujući mi suverenu vlast nad ravnotežom, izloženom teškim iskušenjima naglih zaokreta, preobražavajući me, tako, u leptira, vilin-konjica, kopca, zmaja, katkada u vodeni vir, kovitlac bure, lutajući plamen, ukratko, izrođavajući me u sve u šta su hteli, i na šta ih je upućivala njihova neumorna uobrazilja. Oni su uvežbavali moje mišiće da se održavaju na samoj granici teže, božanske međe, koju sam kasnije na svoju štetu prekoračio, bezbrojnim ponavljanjem jednog istog gesta usađivali mi matematički pouzdane osećaje za prostor, proporcije pokreta u njemu, i smisao za trenutno, nadahnuto oblikovanje igračkih stavova i

figura pomoću neznatnih promena u položaju udova, ili u ritmu njihovog pomeranja, otkrivali mi – bila je to odista neka vrsta otkrovenja, jevanđelje klizačkog umeća – i one druge, infinitezimalne, neizmerljive i nesamerljive treptaje od kojih je, kao od vazdušastih dašaka, sazdan svaki let preko leda. Rečju, moji su me roditelji svojski pripremili za budućnost. A što ona nije ispunila njihova ponosna predviđanja – srećom, oni su tada već bili mrtvi – ničija nije krivica, osim ako se razlozi ne potraže, pa i pronadu, u onom judeo-jermensko-slovenskom i grko-cincarskom bučkurišu u kome je, kao u pregrejanom bouillonu, vrila moja krv, da me na prepad, kao i sve mešavine uostalom, najpre zavede, zaludi, ošamuti, i tako opijenog odvaži na besmislen podvig za koji nisam raspolagao stvarnom, muškom snagom, već nekim rastrojničkim, nepostojanim, sasvim razmućenim osećanjem nestrpljivosti, a potom, hlapeći, kao para sa ohlađene peći, da me bezobzirno, izdajnički odgurne u kaljugu.

Ali, ići ću redom.

III

Hiljadu devet stotina četrdeset i druge godine imao sam u onom gradu – još jednom molim da se uvažuje ozbiljni razlozi zbog kojih ga ne imenujem – prvi javni nastup posle osvajanja evropskog šampionata u pojedinačnoj konkurenciji, onog istog na kome su mi roditelji, nažalost, kao i obično, osvojili samo drugo mesto među parovima. Premda šampion, bio sam u stvari još početnik, tek na početku ispoljavanja svojih pravih mogućnosti, umetnik, međutim, kome su znalci jednoglasno prorokovali budućnost dostojnog naslednika slavne tradicije majstora: Sir Arthura Elvina, Gerarda Palmera, Clauda Landona, Salchowa, Kolomenskina, Graftsröma, K. Schäfera, recimo, najzad, s pola srca, S. Henie, tog klizačkog Mocarta, jer smo, sa napretkom suvišnih saznanja, morali da priznamo i postojanje žena na ledu – i razume se, Gubelkijana, Arama Gubelkijana, mog pokojnog oca. Bio sam se savesno pripremio. U tome mi je svojski pomagao Ebeneazar, bivši očevo trener, koji se krio pod imenom Antona, u stvari više prijatelj i poverenik nego savetnik i sudija, jer je Aram Gubelkijan sam sebi bio najpromućurniji i najnepodmitljiviji ocenjivač. Uprkos Ebeneazarovom protivljenju – dobri čovek se bojavao da će okupaciona vlast moj klizački program protumačiti kao izazivanje, što je on zacelo i bio – naumio sam da kao stožernu tačku mog nastupa izvedem „IKAROV LET“, neobično smeo ples na sličugama, koji su u sopstvenoj koreografiji lansirali moji roditelji, ali koji, dabome, niko osim njih nije umeo da odigra. Usušujem se da kažem da sam taj, u najvećoj meri vratoloman sastav, obogatio sa nekoliko zastrašujućih figura (tri trostruka obrtaja u vazduhu, posle tri uzastopne piruete, i jednog silovitog skoka, krunisanog doskokom, mekim dočekivanjem na vrhove klizaljki, u poziciji sličnoj oborenim rimskim krstima) u nameri da interpretaciju drevne antičke legende o ambicioznom i nesmotrenom Dedalusovom sinu Ikarusu, po

kome sam dobio ime, što više približim njenom praznovodu, i tako, ograničenim sredstvima, samo probranim pokretima i njihovom skladnom smenom, uz nenametljivu pratnju jednog Beethovenovog koncerta, ispričam svojim prvim ratnim i okupacijskim gledaocima poučnu priču, kako je, da bi sa sinom jedincem utekao iz kritskog lavirinta, u kome je na krvi devica stolovao bikoliki bog Minotaur, graditelj i kipar Dedalus od ptičjih pera načinio krila, kako ih je voskom učvrstio uz svoje i sinovljeve lopatice, pa se zajedno otisnuli sa negostoljubivog Minojevog otoka, i zatim, kako se neobuzdani mladač Ikarus, koji je, po svojoj prilici nadmen i neiskusni, u zao čas pomislio da se sa pritežiocima neba može takmičiti u visini leta, pa ih, zašto ne, uz malo odvažnosti i nešto sreće čak i nadmašiti, kao što je ponizio i jednog zemaljskog vlastodršca, kako se, dakle, taj Ikarus neoprezno približio suncu, te se vosak, koji je celu konstrukciju spajao sa telom, usled ognjene vreline rastopio, krila otpala, a mladi bezumni za svoju besprimernu drskost bio kažnjen sunovraćivanjem u okean. Moj Ikarus, međutim, ne bi potonuo. (Ikarus mojih roditelja je, naravno, tonuo, ali on je imao samo da ponovi drevnu priču, a ne da njome današnjim ljudima nešto poruči.) Budući da je on bio Minojev zatočenik, i da je svojim ropstvom ilustrovao ponižavajući položaj jednog naroda pod neprijateljskom okupacijom, moj bi Ikarus, iako lišen krila i već prežaljen, našao snage da se ponovo vine u vazduh i da se u neograničenoj slobodi, u slobodi koju sam za svoje sugrađane zahtevao, održava samo uz pomoć svoje nesalomljive volje. Hteo sam da u Ikarusovoj volji moji gledaoci vide poziv na ispoljavanje svoje, da u njegovoj privremenoj katastrofi vide prolaznost svoje sudbine, i da se nadahnu Ikarusovim duhom pobune.

Što se tiče tehničke strane izvođenja ove legende, budući da sam Dedalusovom sinu zavideo na strasnoj težnji ka Nemogućem, u kojoj se ispoljavao sam duh Umetnosti, ja sam u modelovanju i usavršavanju pantomime i sam kuražno sledio njegovu smelost, naravno, do granica što su ih fizički zakoni kao zatvorski bedem opasali oko naših neutoljivih ambicija, nadajući se, međutim, da ću nekim čudom uspeti čak i njih da prekoračim, sanjao sam – kakve li ludorije – da se otresem gravitacije koja me je, uvek, iz najdubljeg zanosa leta, nemilosrdno survavala na zemlju, obarala u mrežu njenih sputavajućih dimenzija. Time bih odao poštu uspomeni na ubijene roditelje. Kažem roditelje, jer su njihove pogibije bile isto onako nerazlučno vezane kao što su bili spojeni njihovi životi i njihova veličanstvena igra na ledu. Da ona nije bila ugušena u Bergen-Belzenu, ne bi se ni on udavio u Dunavu, pa možda, uzevši sve u obzir, ni ja ne bih doživeo sramni sunovrat kome je ova ispovest posvećena. Bio bi to, doduše, vrlo neobičan pomen, pre demonstracija nego godišnjica, naročito

ako se ima u vidu da bi se on održavao pred vinovnicima njihove pogibije, oličenim, jer on sam u tome nije imao ličnog udela, u osobi protektora Pokrajine general-majora Arnima von Saksendorfa, za koga sam znao da će, kao pasionirani ljubitelj klizačke umetnosti, neizostavno prisustvovati mojoj predstavi.

Nisam imao tremu. Klizalište mi je bilo poznato. Bio sam prislan s tom stinjenom, očvrsлом, jajastom površinom, na kojoj su se ogledale prozirne sene krovne konstrukcije, kao da je preko ledene arene bila položena mreža nežnih, divovskih okana. Vežbajući, posmatrajući rad svojih suparnika – ovim preteranim pojmom označavam te jadne pajace tek uslovno – pa i ispitujući led prstima, upoznao sam sve njegove neravnine, jer nema mašine glačalice koja bi sasvim poravnala ove sićušne nabore, čak i one buduće useke, plitke brazgotine što će ih testerasti vrhovi klizaljki proparati, rastežući preko senovite mreže, već prebačene sa kupole, paučinastu prevlaku nepravilnih uzlova, od kojih će svaki biti po jedan beli trag, ledenim prahom posuta zatvorena putanja igre.

Posle dvojice prethodnika, ispraćenih učtivim ali mlakim odobravanjem, koje od klizačke arene čini možda najkonvencionalniju javnu priredbu – ne pamti se da se na njoj ikada čuo uzvik negodovanja ili zviždanje, tako česti u pozorištu, pa i na koncertima – bilo je preko megafona objavljeno da će Ikar Gubelkijan, evropski šampion, kome je ovo prvi javni nastup posle prvenstva, pa se preporučuje blagonaklonosti uvaženih gledalaca, izvesti jedan sasvim naročit program, novu verziju klizačke pantomime poznate pod imenom „IKAROV LET“. Mene publika još nije poznavala, osim po imenu, bio sam naglo, kako se to kaže, sevnuo na nebu umetničkog klizanja, i to pred sam rat, pa nisam, u onom košmaru neizvesnosti, dospeo svojoj tituli dodati i popularnost. Dočekan sam, dakle, kao što je običaj, srdačno, ali je, znao sam, živahan pljesak iz kružne tmine oko poligona bio upućen uspomeni na moje roditelje, a ne meni. Nesebično zadovoljan time, najzad, čitav mi je program i bio sastavljen sa svrhom da tu uspomenu probudi, i da je, pomoću uzbudljive priče o Ikarusu, učini buntovnom, žednom osвете, energično se otisnuh niz led.

Smireni, vrlo usporeni početni stav koji je opisivao Ikarusovo i Dedalusovo tamnovanje u kritskom lavirintu, njihovu bolnu čežnju za slobodom, pojačanu nešto kasnije razdraženim „lutanjem po mrklim katakombama u potrazi za izlazom“ – podzemni zatvor beše dočaran tamom, koju sam, obasjan usamljenim sivim reflektorom, probijao, dubio, rovaio kao krtica, a da sam samo mogao zaobići prokletu ograničenost umetnosti, da sam tada već, kao što mi je kasnije pošlo za rukom, imao načina da je izlečim od urođene nemetafizičnosti, bio bih ukazao i na činjenicu da je taj lavirint za Minoja projektovao sam Dedalus, činjenicu

koja je čitavu ovu zamršenu situaciju bojila nekim ironičnim svetlom, kao da smo svi mi, okupljeni u ovoj paklu sličnoj areni, sami krivi za svoju sudbinu, da smo taj lavirint srama i straha sami za sebe izgradili, da u njegovom mraku trunemo i uzalud za slobodom vapimo – tu „potragu za izlazom“, velim, okončao sam bez ijedne pogreške, tako živopisno i slikovito – kako li sam samo izrazio užas pred plahovitom rikom božanskog govečeta, u kome sam hteo da se prepozna germanska rasa osvajača – tako verodostojno, da su i oni malobrojni gledaoci, koji su ostali bez štampanih programa, smesta spoznali da opevam, nema približnijeg pojma do ovog homerovskog, i njihovo stanje, i njihovu žudnju za slobodom, pa su zgranuti, i ako je to moguće, prijatno prestravljeni iskrenošću i otvorenošću sa kojima sam obelodanjivao i svoja i njihova kažnjiva osećanja, jednostavno zaboravili da me nagrade aplauzom, ili su se od toga kukavno ustezali, te su svršetak ovog simboličnog uvoda dočekali sa napetom, sleđenom ćutnjom.

Protektor Saksendorf je, međutim, raspolagao Programom. Kad god bih proklizio pored oficirske lože, a bilo je to počesto, jer sam predstavu tako podesio da se ključne scene Ikarusovog očajanja u sužanjstvu, dobijanja veštačkih krila, otiskivanja u nebo, smrtonosnog zagrljaja sa suncem, survavanja u ambis, i najzad ponovnog, čudesnog uzneća, odvijaju ispred te mrke, belom draperijom zastrte kutije, sred koje se oholo šepurila arijevska svastika, kad god bih se, velim, u svom kruženju našao pred oficirima, na Protektorovom sve mrgodnijem, sve natuštenijem licu nalazio sam, ne bez zebnje, iako sam to i želeo, upozorenje da je moja uvredljiva namera shvaćena, i opasnu potvrdu da joj je poklonjena ozbiljna pažnja.

Ali ja se nisam obazirao na posledice svog izazivanja – zar se moj dvojnik Ikarus na njih osvrtao kad je usamljen i nikakvim iskustvom poduprt zavojsčio na moćnike neba? – i kada je skriveni orkestar, posle kratkog predaha, treperavim ciklom jednog jedinog gudala nagovestio nastavak priče, ja sam bez ustezanja, bodren prećutnim odobravanjem sugrađana i arogantnim nemarom oficira, upustio telo u neizvesnu bitku sa Nedostižnim.

Najpre sam, dabome, od oca Dedalusa dobio par krila. Bila su to, iako nevidljiva, nesrazmerno glomazna ptičja krila. Kolebljivi skokovi, kojima sam dočaravao uzaludne pokušaje da se uzdignem iznad zemlje, odavali su njihovu nezgrapnost. U stvari, žilava, elastična opna kravljeg mehura bila je oblepljena mekim i sjajnim perjem. Kasnije se po varoši govorilo da sam krila *stvarno* dobio, jer se bez njih ne bih mogao onako sunovratno, krilato premetati iznad leda, otkrivajući neumereno uživanje bivšeg zarobljenika u ponovo stečenoj slobodi, da sam ih za vreme izvođenja

stvarno imao, tamo na leđima, tamo gde su, i sam sam to osećao, izbočine mojih lopatica, ispod trikoa, težile da se u njih preobraze. Neke žene, naročito opčinjene mojim vratolomijama, zakleše se da su, na mahove doduše, videle ta, anđeoskim slična, krila, da su mi na ramenima, koja su za ovu priliku bila netom obnažena, primetile paperjasta, jarkocrvena krila, nalik na ona sa slike Arhandela Gavрила kada sv. Devi Mariji donosi blagu vest, i kako me ta orlovska krila (one su, naime, čule i njihov šuštav šum), lepetajući, dižu iznad kristalnog leda, prema užarenom reflektoru u temenu svoda sale, ognjenom suncu, kome sam hrlio, privučen polumračnim prostranstvima iza njega, što je poticalo, verovatno, od uspešno režiranog spoja krvavih zraka prodaždilih odozgo sa krova, i mesečaste hladnoće bisernobeke svetlosti iznikle iz sante. S tim, razume se, samo zamišljenim krilima, čiju je prividnu stvarnost obezbeđivao lunatični temperament ženskog dela gledališta, ja sam, postepeno opisujući porođajne trudove prvog leta, naučene upornim posmatranjem tih pokušaja u tek okrilacenih ptica – bio sam već ostavio kobni lavirint i žurio prema otadžbini – povećavao skokove i umnožavao piruete, dužio kovitlace i usložnjavao korake, te se, izmenjujući figure izvanredne komplikovanosti, ali jednostavnih značenja, sve više uzdizao prema nebu. Skokovi Salchow, Paulsen, Boeckl, Walley (poznat i kao Pat Low), Lutz, a zatim „Loop“, „Counter“, „The three jump“, osvajali su za mene sfere. Lebdeo sam – prividno razume se, mada je svima to uspinjanje moralo izgledati stravično stvarnim – u sve dubljim slojevima neba, kome su srednji reflektori na praktikablama sada obezbeđivali plavetnilo azura i perspektivu. Sticanjem pouzdanja među oblacima, što je bilo ispriповedano širokim ujednačenim i stalozanim kruženjem eliptičnog oblika, tromim orlovskim krugovima po nebeskom miru, lišenom daška vetra, završio sam drugi stav „IKAROVOG LETA“, njegovo neobuzdano uživanje u ponovo stečenoj slobodi, njegovo skladno putešestvije prema domaji.

Bio sam sjajan, znao sam to, iako je odobravanje, bar ono glasno, i ovog puta izostalo. Međutim, dok sam se klanjao, u savršenoj tišini opčinjene arene, ja sam ga prepoznavao u zapaljenim očima, stisnutim šakama i neprirodnim položajima, što su ih zauzela presamićena, zgrčena i iskrivljena tela opijenih gledalaca. U toj slici različenih boja, rasturenih linija i nesimetrično raspoređenih silueta, što su, izdešene iz sedišta, stvarale neopisivu zbrku utisaka, iz kojih sam nekako, jer su bili koncentrisani, mogao da izdvojim poručnika Jakova Sebastijana Turjaša u belogardejskoj uniformi, njegovu tetku Jochanu, groficu di Poglio, njenog masnog, uvek pospanog muža, i njihovog beogradskog rođaka advokata Leonida Njegovana, oko čijih je bradom oivičenih usana titrao

poluodobravajući-polusarkastičan osmejak gospodina, osmejak koji pozdravlja umetničko delo, ali indignirano izjavljuje da mu njegova poruka dosađuje, da ga se ne tiče, i da mu ni na kraj pameti ne pada da joj se odazove i svoju savest izloži nekom štrapacu, u toj anonimnoj zbrci, velim, Arnim von Saksendorf je sedeo ukočen, prav kao kolac za streljanje, neprijatno uočljiv, kao grub crtež kredom ucrtan na platno, što je, zahvaljujući mojim opterećenim utiscima, već uveliko gubio oštrinu i jasnost. Rastvoreni Program, položen na čelni naslon lože, bio mu je pred očima, mada se više na njega nije obazirao. Ne bih mogao sa sigurnošću da tvrdim da me je već tada prozreo. Priča nije bila ispričana. Ona za koju je znao, završavala se porazom pobune. Ona joj je oduzimala svrhu. To nije bila legenda koja raspiruje revolt, naprotiv, dobro ispričana, ona pasivizira ljude, ona im saopštava da je svaki otpor vlastodršcima n e m o g u ć, ravan samoubistvu. Ne, stvarno ne bih mogao da tvrdim da me je prozreo. Posmatrao me je budno, to svakako – a ko to nije? – pronicljivo gledao, ali nipošto u smislu nekog fizičkog viđenja, kako me je gledao, na primer, Jakov Sebastijan Turjaš, ili većina ostalih gledalaca, ukoliko je nepostojani i pokretljivi odsjaj Saksendorfovih naočara uopšte dopuštao da se pogodi pravac njegove pažnje. Pre će biti da se, ponesen protivurečnim osećanjima uvažavanja i podozrenja, upinjao da me rastavi, rasklopi kao odavno poznat i korišćen mehanizam, čije iznenađujuće svojevršno ponašanje – kao kad bi sat pošao unatraške – valja najpre objasniti, pa tek onda u red dovesti.

Pamtim jedino da sam se, još uvek u očekivanju orkestra, pitao o čemu razmišlja *sada* jedan od pobednika sa Pripjetskih močvara, osvajača Minska i razarača Vjazme, četvrtast, bezizrazan lik, tek malo zarumenjenih, precvalih obraza, tupa nosa i – bila je to jedina živa pojedinost na njemu – neznatno razgolićenih lažnih zuba, to suvo, žilavo telo, obloženo zelenkastom uniformom kao zaštitnom korom? Pita li se šta hoće ovaj bezobrazni Jermenin? Misli li: on je zbilja dobar. Štaviše, on je izvrstan. Kakva sigurnost u doskoku, elegancija u skokovima, tananost u pokretima čak i onih delića tela koji nisu neposredno angažovani u metafori, raznovrsnost u koracima, kakva mašta u figurama! Nema sumnje, mislio je, siguran sam da je mislio, ovo Jermenče je talenat, jedan od najuzornijih koje poznaje, a poznaje mnoge. Dobro poznaje led Evrope, pa i celog sveta. Nekada je i sam klizao. Znao sam to, lično mi je kazao. Ništa naročito, amaterski, ali svestan težnje tela da postigne više, da se domogne savršenstva koje je izmicalo, što zbog urođene nesposobnosti, što zbog nedostatka vežbe. „Moje mi obaveze u vojsci“, kazao je, „nisu dopuštale da napredujem, a možda je tako i bolje. Kad niste od najplemenitijeg kova, ne kujte od sebe umetnika; uprkos uspesima,

ostaćete samo beznadežan amater, avet na ledu bez srca.“ Složio sam se bio sa njim, oprezno, da ga ne bih povredio. „Postao sam vojnik, umesto umetnik“, rekao je zamišljeno. „Dobar vojnik“, primetih, „vojnik-umetnik.“ „Koješta“, kazao je, „i tu sam bio amater, samo se to nije opazalo. U ratu je to teže ustanoviti, pogotovu ako pobeđujete!“ „Upravo sam na to i mislio“, rekoh, „kako se sa diletantskim sposobnostima može dobiti jedna bitka kao što je ona kod Vjazme?“ On se nasmeja: „U prvom redu, ja ipak nisam bio diletant, ne srozavajte me više no što sam sa sobom činim, Gubelkijane, bio sam amater, a to je nešto drugo. To je neka vrsta nedoraslog profesionalca. Na kraju krajeva, završio sam najbolje ratne škole, upoznao sam tehniku masovnog ubijanja. Ne, diletant nisam bio, a zatim, Ruse koje smo susreli u prvim danima, kod Vjazme, ako baš hoćete, mogao bi da tuče svaki iole bolji polaznik podoficirske škole, da ima ono što smo mi imali u materijalu i ljudstvu, i, naravno, da mu onako smušene i dezorganizovane trupe stoje pred borbenim klinovima.“ Potom je dodao: „Međutim, ako se sve zbroidi, možda bi bilo bolje da sam malo više gajio svoje iluzije pa makar ih zadovoljavao samo fenjerima na takmičenjima.“ „I kao klizač morali biste u rat“, rekoh. „Da“, odgovorio je, „ali kao poručnik u najgorem slučaju, a ne kao general čije je pobeđe izvojevao neprijatelj.“

To je bio naš poslednji razgovor. Pita li se taj čovek sad šta smeram, šta Jermenče hoće tom smešnom parabolom o budalastom letaču i njegovom padu? Najzad, Ikarus je, doduše, izvojevao slobodu, ali je pritom umro, ipak ga je mutna voda odnela, ako je posle pada išta od njega ostalo. Priča bi, u stvari, trebalo da zvuči pacifizirajuće, a nije tako zvučala. Uprkos svemu. Zvučala je, naprotiv, izazivački. Bez obzira na kraj, ili, možda, baš s obzirom na njega. Možda je trebalo da kaže: bunite se, iako to nema smisla, bunite se, iako će vas ta pobuna usmrtiti, istrebiti, uništiti, bunite se radi same pobune, radi očuvanja prometejskog duha. *Sub specie aeternitatis*.

Sumnjam da je baš toliko poverenja imao u moju sposobnost za apstrakcije. Pre će biti da je u svemu video podsmehivanje njemu i njegovoj vojničkoj karijeri, persiflažu njegovog leta prema napoleonskim visinama, prema tom bogu-suncu vojne strategije i taktike, i njegovog sramnog srozavanja u blato tamničara čitave jedne nacije, pre će biti da je kazao, to je priča o meni, to je priča o mom životu, i kako. sam mu izgubio smisao.

Najzad, kada je moja igra dodirivala samo dno uspavanog rodoljublja mojih sugrađana, a on je to morao osetiti, on je to po njihovoj općinjenosti morao opaziti, možda se pitao nema li moja igra neko subverzivno značenje? Pitao se, treba li se uvrediti, pozvati oficire da demonstrativno napuste gledalište, izmigoljiti se pre nego što taj beslovesni deran, u produžetku programa, svoju drskost ne privede kraju, naravno, ako se

uopšte radi o neprijateljskoj demonstraciji, a ne o, svakako preteranoj, ali, u osnovi, bezazlenoj umetničkoj fantaziji. Ali, ako se o tome radi, ako je to samo savršeno oblikovana umetnička ćud, ispašće budala, povrh svega i neotesana. Dodaće glasinama o tuposti Nemaca još jednu. Ako se nekim slučajem iz ovog čudnog, ali zanosnog „IKAROVOG LETA“ iščauri neki novi stil klizanja, neka nova škola, Charlotte Oekschlagel, ili čak Jackson Haines, steći će žalosnu čast da je bio prvi čovek koji je nije razumeo. Šta, dakle, učiniti, pitao se Arnim von Saksendorf, protektor? Otići i lišiti se uživanja, ili ostati i, podležući izazivačkom iskušenju, dubokoj težnji za umetničkim doživljajem prvog reda, rizikovati da to zadovoljstvo, nekim glupim incidentom, bude pokvareno? Otići, pa sutra, prekosutra, kroz nedelju dana, trezveno, natenane izvideti slučaj, i kazniti Jermenina, ako se ustanovi da je svojim, uostalom, đavo da ga nosi, besprekornim delom, naneo uvredu oružanoj sili Reicha? Ne treba zanemariti ni činjenicu da je stanovništvo Protektorata u poslednje vreme uznemireno, da pokazuje znake prkosa, i da poverljivi izveštaji konfidenata iz redova samih žitelja ukazuju na značajan porast nezadovoljstva i buntovnog raspoloženja, premda nisu u stanju da kažu ništa o njegovim vrelima, osim da ga dovode u vezu sa banditskom propagandom i uspehom nekih od njihovih razbojničkih akcija. Jedan primer, brz i okrutan, možda bi ih mogao zauzdati? Primer nekoga čije se ime pamti. Ne neki obučar, neki učiteljčić, ili ćata. To mora biti neko poznat i ljubljen. Neki umetnik, možda. Nacionalni ponos. Mada su takve odmazde uvek rizične, i on bi voleo da ih može izbeći. On ne želi da bude okrutan, i to neće biti, sve dok ga ne budu primorali, a sva je prilika da će ga primorati, a zatim, nema od toga hasne, sa svakim obešenim navučeš na vrat čitav razgoropađeni čopor njegovih rođaka i prijatelja koji bi inače ostali mirni. Bar teorijski uzev. Praktično, međutim, oni mahom nisu ostajali mirni. Tako je izlazilo na isto. Vešao, ne vešao, imao si ih na leđima. Zašto onda ne vešati? Ili, zašto vešati, ako to nije moglo da zaustavi ubijanje?

Poznajući Saksendorfa, znao sam da je tako, ili otprilike tako razmišljao. A što se tiče ove, za sada još potencijalne svinjarije – njemu je svakako bilo dosta naporno, kao ljubitelju, da moju umetnost naziva tako gnusnim imenima, ali to je očividno dugovao zdravom razumu – tu je valjalo biti lukav: po svojoj prilici, ostaće na mestu, kao da se ništa izuzetno ne dešava, a možda se i ne dešava, možda je moja igra samo privatan obračun sa savešću, od mojih sugrađana demarkirana bezdnim jarkom nerazumevanja i hotimične ravnodušnosti, praviće se nevešt, eto, ublažiće, kao što sam pretpostavljao, i turoban izraz na licu – on je morao biti svestan da deluje prilično mrzovoljno, odviše zabrinuto za ovakvu priliku, toliko sumorno i jetko da je to ličilo na priznanje poraza pred

diverzijom, skrivenom u mom plesu – premda bi, opet, takav pomirljiv postupak, pod izvesnim okolnostima, mogao da ga uvali u grdne nevolje ako neko drugi, kakav potčinjeni oficir, a bilo je takvih neopisivih bukvana u njegovom štabu, nosio se on sa njima i povodom drugih, bezopasnijih situacija, dostavi ovu providnu maskaradu u Berlin, pa se tamo, u Kancelariji Reicha, ili, što je još gore, u Centrali Geheim Staatspolizei, na Prinz Albrecht Strasse, njegova pasivnost protumači kao nemar, ili, sačuvaj Bože, kao slaganje, prećutno solidarisanje sa subverzivnim značenjem moje predstave.

Dok je orkestar tihano preludirao Treći stav, Arnim von Saksendorf se obazre oko sebe, video sam, vrlo diskretno, vrlo neupadljivo, ispitujući lica svojih oficira. Poređana u tri kratka, stepenasta reda, sva bledoružičasta, kao da su bila izvučena ispod prese za kopiranje, i svako od njih, običan list upijača, sve bleđe i bleđe je ponavljalo smrznut izraz na licu suseda. Ne, ništa oni nisu shvatali, bili su zadivljeni, i to je sve. Možda, možda jedino onaj nedokučivi Turjaš? Poručnik Bele garde, Jakov Sebastijan Turjaš, đavo da ga nosi, bio je domaći ovde, dušu ovog nepristupačnog i nepouzdanog naroda je poznavao. Međutim, o klizanju pojma nije imao, za umetnost nije mario, on je ovde bio samo obol strogom vojničkom protokolu, da, u ime svog strica i Komandanta, pukovnika Emilijana Jana Turjaša, udovolji jednoj privatnoj, i u najvećoj meri apartnoj, strasti osvajačkog gosta. Ne, ni taj nije ništa shvatao. Njegov stric bi razumeo, sa njim bi čak mogao da se na licu mesta posavetuje. Na nesreću, prilikom poslednjeg lova, na imanjima Turjaša u Dolu, gospodin pukovnik je uganuo nogu, morao je da se izvini, i sada, zbog male neopreznosti, komplikovane ćudima jednog konja, on, Arnim von Saksendorf, pobednik sa Pripjetskih močvara, nosilac Gvozdenog krsta sa hrastovim lišćem i briljantima, mora, ophrvan neizvesnošću, bez ičije pomoći, sam da rešava zagonetku pred koju ga je stavio jedan bedni Jermenin. Niko od njih ništa ne shvata. E pa, utoliko bolje, u ovom obračunu bićemo sami, Arnim i Ikar, ili je bolje ako kažem Minoj i Ikar, kralj i njegov sužanj. Istok i Zapad, dva naroda, dve rase, dve profesije, dve volje, dve graditeljske ideje, čitava dva sveta, prepuštena na milost i nemilost svojoj iskonskoj zakrvljenosti.

Tek tada se general okrenu meni i osmehnu. U stvari, to i nije bio otvoren osmeh – on bi morao da izrazi ili nipodaštavanje ili odobravanje, a nijedno od dvoga nije Arnim von Saksendorf bio spreman da ispolji pre nego što bude načisto sa smislom cele ove klizačke avanture – bilo je to tek blago bistenje, pročišćavanje lica, jagodice su se neznatno razmakle, mišići opustili, mrena sa pogleda, lišenog zaštite naočara, spala, a usne se opet navukle preko zuba, kao da je u konstrukciji te masivne glave

popustio neki noseći šraf, pa se ona, glava, razdesila, ne sasvim raspala, već se samo malo naherila.

Sad sam znao da će ostati do kraja, bio sam zadovoljan, činilo mi se – kakve li brzopletosti! – da sam već odneo pobjedu, da sam je izvojevao, iako najteži i najopasniji deo programa još nije bio izveden.

U trećem, finalnom stavu pantomime, trebalo je da moj Ikarus, opijen pokretljivošću, zaveden lakoćom tog nebeskog krstarenja, u kome se dozivao sa usamljenim morskim orlovima, zanemari svrhu leta, zaboravi da putuje domovini i rodnom ognjištu, i dođe na zlosrećnu ideju da u ptičjoj veštini nadmaši domaće bogove, one, bar, od njih, koji su se služili krilima i bili ponosni na svoju letačku moć. Ne verujem da je u vidu imao Gigante, uprkos tome što su bili dovoljno moćni da u opasnost dovedu red i granice vaseljene; u Ikarusovo vreme oni su, u Gigantomahiji već davno bili uništeni; vetrotvorac sa severa, Borej, bio je mali, lokalni bog, bez obzira na svoju uništavajuću snagu; iako Zevsova kći, Heba Kallisphyros beše tek autoritativnija vrsta sluškinje, u svakom slučaju samo domoupraviteljka Olimpa, a povrh svega, možda je, već u to doba, bila zamenjena Ganimedom; zlatokrili Eros, još dete, neozbiljni deran, bio je sasvim nedostojan izazivanja. Ostajao je još Hermes. Hermes ili Helijs. Ni jedan ni drugi nisu po rođenju bili krilati. Ali to nije bio ni Ikarus. Helijs krilati četvoropreg, Hermesov petasos, krilati putnički šlem i krilate sandale, bile su, što se tiče toga, na ravnoj nozi sa Ikarusovim krilima, pozajmljenim od orlova. Svaki od njih, i Hermes i Helijs, bio je vredan pobjede. U Hermesu, glasniku bogova i izvršiocu njihove volje, mogao je moj dvojnik da pobedi sve bogove odjednom. Poznajući njegovu grčku nadmenost, verujem da se izvesno vreme time zanosio. Znajući, međutim, kako je kažnjen, ubeđen sam da je, po svoj prilici, mislio na sunčanog Helijsa. Hermes je bio moćan ali dalek, mnogobrojnim obavezama rastrzan bog, nikada taj nije bio kod kuće, uvek u proklesoj žurbi, kako da ga nađe, kako da mu svoj izazov stavi do znanja? Helijs je bio tu, iznad njega, sijao je u svoj svojoj zlatnoj slavi, znojeći mu lopatice i prljeći čelo. Činilo mu se da je potrebno samo ruku da ispruži pa da ga istrigne iz njegovih ognjenih kočija, u svakom slučaju da ga ismeje, preskočivši ih. A on će to morati da vidi, on je poznat i kao Svevideći, čak i ako se borba produži duboko u noć, i on svoja zapaljena kola otera kroz zapadne kapije, u mrak, moraće da ga vidi iz zlatnog čamca, moraće da mu prizna nadmoć. A možda će i produžiti trku, produžiti dan, iz sujete remeteći prirodne zakone. Već i to bi bila pobjeda, naterati jednog boga da zbog utakmice sa običnim smrtnikom zapostavi svoje dužnosti i navike. Da, nesumnjivo, Ikarusov izbor pao je na Helijsa, i on se, ne oklevajući ni časa, upustio u nadmetanje sa njim.

U skladu sa tom pretpostavkom, moji su koraci bili sve mnogovrsniji, brži, skokovi sve snažniji, smeliji, arabeske (kamilji obrti) sve luđe a vrteške vrtoglaviije. Ikarus više nije hitao kući, nije od Minoja bežao. On je vojevao za prevlast nad sferama. On je bio novi Gigant, koji se, preživевši Gigantomahiju, vraća po svoj posed. On je, zaluđen svim žarom svoje bezumne mladosti, novi gospodar neba, novi gonič ognjenih kočija. Reflektor iz temena svoda prosipa mlaku medenožutu svetlost na moje krugove. Oni postaju sve už i složeniji. Ne okrećem se više samo oko zamišljene ose klizališta, nego, istovremeno, i oko sebe. Spočetka, pedeset okretaja oko sebe na jedno kružno obilaženje arene, da bi se, pri kraju, ti čigrasti pokreti sveli na svega tri trookreta u mestu – sada sam, naime, klizio kroz samo središte ledene površine, spreman na salto koji će dokončati priču – tri sićušna vrtloga, koji su, u kombinaciji sa nekoliko prizemnih svetlosnih izvora, uz onaj mobilni sa kupole, nametali gledaocima iluziju da sam se sasvim primakao suncu. U samom srcu tih koncentričnih krugova srešću se sa bogom, kome prkosim. Od „Ice Follies” 1936, Oscar Johnson, Edward Shipsta & Roy Shipstada, pa da se prepustim ponosu sasvim, od njujorškog spektakla „Filirtig in St. Moritz” čudesne Berlinčanke Oelschlagen 1915, nije bilo takvog klizačkog programa. Pretposlednji skok, trostruki okret u bezmalo vodoravnom položaju, imao je da predstavi Ikarusov pokušaj da nadvisi, nadskoči, pobedi sunce, i bio je zamišljen kao najstrmoglaviji po visini, najduži po trajanju, i najrafiniraniji po sastojcima. Morao sam da postignem ne samo najveće rastojanje od ledene podloge, i to u jednom neprirodnom položaju, nego je bilo nužno da, usred tog skoka, bez ikakvog oslonca u vazduhu, prikažem kolebanje, posrtanje, uzbudljiv gubitak visine, borbu nezaštićenog tela sa ponorom, nad kojim je, zahvaljujući inerciji, još samo visilo, pošto je ostalo bez krila odlepljenih usled nesnosne jare, i još da to glavinjanje, to samrtničko održavanje ravnoteže, već poljuljane, traje, da svima bude uočljivo u svoj svojoj beznadežnosti. Nisam smeo da se na led strovalim, nego da padam, da lelujam kao otkinuto ptičje pero, sve dok mi uvređeni Helije ne iščupa vatrom proređena krila, i tek od tog časa da sunem prema zemlji. Morao sam, dakle, u toku tog padanja, više sličnog ateriranju, da promenim brzinu i da nekim čudom, čiju sam tajnu samo ja znao, drugu polovinu spuštanja u okean izvedem utrostručenom brzinom, ritmom slobodnog pada. Onda bih se – to sam izvrsno uvežbao – spustio na oštricu desne klizaljke, i dugotrajnim, najpre sporim, pa sve ubrzanijim uvrtaњem u čučnju, pri ledu, zaošijao vodeni vir, koji je mog dvojnika Ikarus-oca progutao. Mog dvojnika, kažem, ne mene.

Na ovoj raskrsnici između mita i moje igre, ja sam, kao oličenje jednog pokorenog naroda, morao da u sebi pronađem još snage – pa zbog

toga, zacelo, zbog tog neočekivanog protivsudbinskog vaskrsnuća sam se i upustio u avanturu – da se još jednom u vazduh vinem, ovog puta stvarno i bez štete po sebe nadskočim sunce, i posle mekog doskoka, veličanstvenim, prostranim, raspevanim krugovima po ledu, dokažem protektoru Arnimu von Saksendorfu da je taj narod nepobediv i neuništiv.

U svemu sam uspeo – pre mene se ni moji roditelji nisu usuđivali na tako opasne bravure – osim što se, posle zamišljenog sudara sa sunčanim bogom Helijem, nisam spustio na vrhove sličuga. Usled pogrešnog proračuna, izazvanog uzbuđenjem, a možda i vrelom blizinom reflektora-sunca, što me je plavilo nesnosnim žarom, nije mi pošlo za rukom ono što sam sa najvećom lakoćom izvodio na treninzima. Ošinit plamenim bičem, smrvljen kao mušica u sudaru sa božanskom čizmom Heliјevom – ja sam je, kasnije, osećao kao čizmu Saksendorfovу – umesto na klizaljke, ja sam pao (neprijatno mi je to da priznam, ali nema se kud), pao sam, avaj, tresnuo na *trticu*. Sa bespomoćno opruženim nogama, i drhtavim rukama zabačenim iza leđa, ja, Ikar Gubelkijan, neuporedivi i nenadmašni, sedeo sam na ledu, kao da sam uzjahao nekog smrznutog konja, pokriven modrom senkom reflektora, koji je, još do maločas, prostirao ispod mog leta nemirno, duboko i neprijateljsko more.

Biće da sam izgledao neizrecivo glupo, ovako grubo iz zanosa istrgnut, s uzdignutog vrha iluzija svučen na zemlju, survan u blato, jer je publika, a to se na klizalištima, zbilja, retko dešava, prsnula u neobuzdan smeh. Kasnije – u međuvremenu su već i drugi klizači bili uklizili na arenу – mnogo kasnije, kad sam već bio u garderobi, oštar, usamljeni kikot, koji bi buknuo, ovde-onde, na tribinama, bio je samo produžetak opšte razdraganosti, izazvan, najverovatnije, prizivanjem smešne slike, koju sam pružao koprcanjem i batrganjem po ledu.

Razume se, smeh je bio kratkotrajan, kao letnja munja, udarac koji se nije mogao zaustaviti, refleks bez mogućnosti nadzora. Odmah potom, takav je običaj, srdačan aplauz gledalaca je preduzeo da mi vrati izgubljeni polet. Onog trenutka ja nisam u tome video ništa, do učtivosti, tako normalne na klizalištima, ni na kraj pameti mi nije bilo – a i sada ovu mogućnost pominjem samo sa najvećom rezervom – da to oni mene, pa i sebe, pozivaju na nastavak borbe, da oni time izražavaju razumevanje za moju priču i njenu pouku. Daleko od toga. Dok su me gledaoci sve glasnije bodrili da obnovim pokušaj, da opet skočim prema suncu, ja sam sedeo na ledu, u onom istom bednom i smešnom položaju, u kome me je ostavio sramni pad. Ne, ništa nisam osećao. Ne, u onom času. Nikakvo poniženje, stid, nikakvu uznemirenost. Samo hladnoću. Mraz me je lagano obuzimao, kao da mi se sva studen ledene kore pretače u kosti. Sada znam da taj mraz

nije poticao iz leda, nego iz mog srca, da je led mog srca oticao kroz telo, da se sledi sa klizalištem, kome je pripadalo.

Dok sam se dizao – propustio sam bio čak i da to uspravljanje učinim čilim i žustrim, kao što je uobičajeno – ponovo sam se susreo sa Protektorovim očima. Više nije bilo potrebno da nagađam šta misli. Njegov me je sjajan pogled kupao, usko, štapičasto lice odavalo je neizmerno olakšanje. Pa eto – razmišljao je jamačno – izgleda da neće morati napolje. Vidi ti malog Jermenina! Pored umetničkih sposobnosti, ispoljio je on, nema sumnje, i vrašku promućurnost. Ne, nije on bio zabadava Jermenin, sa nešto židovske krvi, možda. No, ni đavo nije tako crn, ako je dobar klizač. Svejedno je li taj pad hotimičan ili slučajan – to će se odmah videti – došao je u pravo vreme. Pravovremeno za obojicu. Kakva bi budala ispaao da je izazvao incident, dok je u prvom, pa i drugom stavu, u drugom stavu naročito, pantomima uzimala opasan pravac, dobijala čak i političko značenje! Na stranu što bi propustio prvorazredan umetnički doživljaj, koji se u ovoj brdovitoj provinciji mogao smatrati gotovo darom onog istog providenja pod čijim se signumima, još uvek, osvajao Istok, a obuzdavao Zapad, predstavio bi se kao neotesani, brutalni Nibelung, upravo onakav, kakvim su ga, nipošto opravdano, proglašavali njegovi privremeni podanici. Pa ipak, mora da je mislio – treba sačekati još malo. Onaj dole sprema se na nov skok. Taj skok biće presudan. Ne treba žuriti sa zaključcima, ono što je potrebno to je, nekim unutrašnjim kanalima, intermedijalnim putevima duše, saopštiti Jermeninu svoje mišljenje. Ako padne, može to biti kraj klasične škole klizanja i rađanje nečeg novog na ledu, a ako uspešno skoči, ako domaši „sunce“, šta onda? E pa onda će to biti tvoj kraj, Jermenine!

Zatim je Arnim von Saksendorf – primao sam njegove pokrete u uveličanim i nametljivim razmerama – sklopio Program, do tada raširen na prednjoj ogradi lože, pa ga, kao da mu to nije dovoljno, još jednom presavio, i noktom palca čvrsto prevukao preko svežeg preklopa: više mu nije bio potreban, ništa se više nije moglo desiti što on nije u obzir uzeo, i čemu ne bi bio pripravan.

A onda, iznenada, iz lože desno od oficirske, diže se visok čovek. Tiho, ničim do nečujnim pokretom ne remeteći mir iščekivanja, on se uputi kroz koridor izlazu. Bio je to advokat Leonid Njegovan. Samo za trenutak, videh mu lice, uhvaćeno u snop pomoćnog reflektora. Kao na kakvom jarkom proscenijumu. Nije se više osmehivalo, nije čak ni tražilo ućtiv izraz za gađenje koje ga je prožimalo. Ja ga nisam poznavao, o njemu sam samo čuo od poručnika J. S. Turjaša, on bi mi u svakoj drugoj prilici bio irelevantan, kao i svaki drugi poštovalac mog dara, tek jedan među hiljadama poznavalaca ili ignoranata, svejedno, to u mojoj umetnosti nije

igralo nikakvu ulogu. Sada, međutim, uoči presudnog okršaja sa sudbinom, to demonstrativno otkazivanje pomoći od strane jednog sugrađanina, taj nesrećni nesporazum – jer, Njegovan je, svakako, verovao da je moj pad nameran, i da je svojom komičnošću smerao da izruža duh revolta, kome, po kasnijem vlastitom priznanju, ni sam nije bio sklon, ali ni protivan – beše vrlo, vrlo rđav predznak. Hteo sam da viknem za njim: ostani i vidi! Ono je bila greška! Ono se više neće ponoviti! Domašićemo i nadmašiti sunce! Oborićemo Helija!

Bio sam već podigao ruku, ali je spustih, i on iziđe.

U međuvremenu se orkestar vratio na akorde dogovorene za slučaj neke nezgode – ko je na nju ozbiljno računao? – i ja sam se ponovo našao na spoljnoj, najširoj liniji prvog kruga, od onih dvadeset, pomoću kojih sam, sužavajući ih, oblikovao Ikarusovo nadmetanje sa suncem, i kruženje je počelo ispočetka.

Sve je bilo isto, ako je to moguće čak i ugladenije, suptilnije nego prvog puta, pa ipak, za mene je sve bilo drukčije. Za mene, ponavljam, ne za gledaoce, koji su svesrdno davali podršku – kakvih li bednih neznalica! – jednoj umetnosti, iz koje je ishlapila sva moć, a ostala da je simulira samo sjajna, šuplja ljuska. Okretao sam se bez duše, vrteo kao zardala skazaljka što je izgubila unutrašnje uporište, pa se uzda u zamah, kojim je nekada davno bila pokrenuta. I što je još gore, kao skazaljka bez svrhe, kao skazaljka na satu kome su skinute cifre, iščupano vreme, uništen smisao mehanizma. Bio sam puki mehanički pokret, čiji se polet nije obnavljao. I ukoliko se približavao onaj završni skok, sudar sa suncem, već nagovešten *crescendom*, obuzimala me je sve mučnija nesigurnost. Osetio sam odjednom neodoljivu klonulost, ustezanje mišića i zglobova da se povinuju mlitavoj volji. Led je nesnosno treperio pod sjajem koji se spuštao sa tavanice. Umesto da me, kao moguće poprište mog poraza, odbija, on me je privlačio. Osetio sam žudnju da se po njemu ispružim, da se naslonim obrazom uz njegov hladan obraz, da pod njega, kao moj otac Aram, potonem. U uskomešanom susretu sa raznobojnim svetlosnim perjanicama, koje su se sa svih strana dušmanski na mene ustremljivale, iz ledene ravni su izbijale crne varnice, dugine iskre, meni, bedniku, nerazumljivi signali propasti, sve se pretvorilo u vatrometan vrtlog, koji mi je mračio svest. Bunovan sam se vrteo po klizalištu, po onoj delti jave i nesvestice, na kojoj predmeti ne iščezavaju, već uzimaju amorfne i nakaradne oblike sna, dobijaju rasplinute siluete, i gubeći identitet, tonu u sumračan, lelujav kaos.

Pošto sam se odbacio za poslednji skok, i prolebdeo vazduhom, jedva svestan šta se sa mojim apatičnim, rastrojenim telom zbiva, ponovo sam

bio spaljen suncem, ošinut preko gole svesti plamenom kamdžijom, izgubio sam ravnotežu i – više me nije stid da o tome govorim – pao na zemlju, tresnuo o led, o belu ploču, gde me je predusretljivo čekao srcoliki otisak prvog pada.

Divlji uzdah olakšanja prošao je gledalištem, a potom je grunuo gromak, nezajažljiv smeh, izmešan sa pljeskom i uzvicima odobravanja.

A ja, šta sam ja učinio? Šta je učinio sin velikog oca Arama, koji se utopio u Dunavu, i sin majke Debore, koja se utopila u gasu Bergen-Belzena?

Da li je posramljen pobegao u svlačionicu?

Da li je, možda, zaplakao?

Ili u nastupu besa razbio glavu o led?

Ne, ništa od toga nisam učinio. Ja sam – i tu, u tom besramnom ustajanju, u načinu mog uspravljanja, počinje stvarni pad Ikara Gubelkijana – ja sam skočio na noge sa ljupkom, gumastom, kaćipernom lakoćom i svežinom kopilanskog akrobate, koja jemči da se nije desilo ništa što programom, kopilanskim programom, nije bilo predviđeno!

Trebalo je posramljeno ustati i otići, kao pas na trbuhu iz arene otpuzati, urlicima dati oduška gorčini poraza koji nije bio samo moj, koji nije poražavao samo Ikara Gubelkijana, već je na leđa obarao i moj narod, njegovu istoriju, pretke mu, i još nerođene potomke. Jednom rečju, trebalo je priznati poraz, i u porazu obećati buduću pobeđu, trebalo je biti *veliki*.

A šta sam ja učinio? Popustio sam – neka je prokleta taština umetnika! – tom ponižavajućem nesporazumu sa publikom, prigrlio sam spasonosni nesporazum, i ne sluteći da će on, kroz mnoge i mnoge mesece, određivati moju sudbinu i biti neiscrpni izvor mojih nedaća. Prirodno, ja nisam bio jedini klizač koji je posrnuo i pao prilikom nastupa. Ove su se nezgode događale češće nego što se obično pretpostavlja, ali je za njih naša publika, oduvek, imala više razumevanja nego za omaške i nesavršenosti u drugim veštinama. Znalo se da su one *slučajne*. Pad, kojem sam ja bio izložen, nije izgledao slučajan – kako bi, uostalom, jedan majstor suverenog balansa na samom rubu teže, umetnik neograničene fantazije i neverovatne uvežbanosti, mogao da padne *dva puta uzastopno*? Taj je pad izgledao nameran, pad sračunat da izazove komičan efekat, da ga kresne na najosetljivijem šavu, granici na kojoj se apsolutno savršenstvo spaja sa totalnom nesavršenošću. A ima li bezumnijeg načina da se izrazi prezir prema ljudskom rodu, nego rugajući se njegovim naporima da se izjednači sa bogovima?

Eto, tako sam se, slavljen kao pobednik, ja, Ikar Gubelkijan, sin nedostižnog umetnika Arama Gubelkijana, nesuđeni Ikarus, zlatokrili osvetnik, narodni junak, letač preko svetova, uz klanjanje povukao u garderobu, uistinu u nju odvukao kao pretučeno pseto, a da moje žalosno stanje niko nije opazio, niko, pa ni trener Ebeneazar. Naprotiv, on me je dočekaao blažen i zadivljen, kao da sam se vratio s one strane sveta, sveta mrtvih.

Sedeo sam nesposoban da se pokrenem i odazovem Ebeneazarovom pozivu da pod tuševima sperem sa tela znoj i iznuravajući umor, čamio još uvek u duši nespreman – a da li ću to ikada biti? – da se pomirim sa fijaskom, da se srodim sa porazom, a kamoli – što će mi kasnije prividno poći za rukom – da ga shvatim kao neku pobedu. Prvi pad je još i mogao biti slučajan. Bilo je dovoljno neznatno odstupanje od predviđene figure, pomeranje od najpovoljnijeg položaja za njeno izvođenje, jedan nepažljiv, nedovršen ili preteran pokret, pa da se leteća konstrukcija, održavana u vazduhu blagodareći upravo tom tananom osećanju za meru, iskrivi, razdesi i konačno raspadne. Drugi pad, međutim, nije imao opravdanja. Došao je u jeku jasne svesti da se nipošto ne sme zbiti, usred delovanja volje i svih sposobnosti očajnog tela da se izbegne. Pa zašto sam onda pao? Gde je bila pogreška? Gde je bio greh, to sam znao. Ali, gde je mehanizam kazne počeo da deluje, bilo mi je nepoznato. Nisam znao gde je taj „uobraženi bog“, sa kojim sam se jakao, u savršenu mašinu mojih pokreta gurnuo svoju čarobnu palicu, kad su polomljeni paoci na točku mog savršenstva.

Tada je u garderobu, bez najave, stupio protektor Pokrajine general-major Arnim von Saksendorf. Bio je sam, bez pratnje ađutanata.

– Bilo je izvanredno, gospodine Gubelkijan – kazao je, čvrsto mi stežući ruku – sjajno, übernatürlich! Übernatürlich, to je prava reč! Natprirodno! Mi, Nemci, u poslednje vreme mnogo polazemo na izvanprirodne sile, i bojim se da ćemo, ako se ovako traljavo nastavi, morati sve više na njih da se oslanjamo. U tome smo slični. Obdareni višim vezama, zaštićeni tajanstvenim savezima. Videćemo na šta će to izići. Bar u našem slučaju. Do sada smo od providenja dobijali samo obećanja, tu i tamo tek po koji zalogaj, u vidu teritorija, nipošto naklonosti. A to je malo, jedva više od ničeg. U vašem slučaju sve je izvesnije. Vama tek predstoji budućnost. Međutim, vi ste joj, ako dopustite jednom iskrenom ljubitelju, pa pomalo i poznavao, da prosudi, već odredili pravac. Onim prelepim padom, naravno. Dobar, skupocen, redak smer. Usuđujem se da kažem, smer preko potreban žalosnom vremenu u kome živimo. Imam utisak da se vaš trener sa tim slaže?

– Svakako, gospodine general-majore – Ebeneazar je stajao pored divana za masažu, držeći peškir preko ruke – gospodin general-major ima potpuno pravo.

Ja, međutim, nisam ništa rekao. Ruga li se to on meni? Zar smer, koji se rodio kao posledica slučajne, gotovo tragične pogreške, jedne nesmotrenosti za svako žaljenje, može biti skupocen? I baš on, ta naopaka poruga umetnosti, smer potreban ovom teškom vremenu?

– Ne nalazite li, uostalom – obrati se on ponovo meni – da je ovo naše doba, ne uzimajući u obzir čak ni rat, odveć turobno, preozbiljno, nibelunški suvoparno, da ne kažem visokoparno, jer mu oba prideva podjednako dobro pristaju. Doba bez ljupkosti, trapavo. Bez nežnosti, sirovo. Vek izduženog, gotskog lika, mrzovoljnog duha bez lakoće, a iznad svega bez vedrine. Obespokojavajuće smo lišeni smeha.

Htedoh mu reći da su ga malopre imali, i da su dobro iskoristili tu priliku, priliku koju im više neću pružiti, ali dobro što to nisam kazao, docnije bih imao da se kajem za još jednu laž.

– Da, gospodine Gubelkijan, smeh nam nedostaje. Smeh naš nasušni. Smeh naš nasušni daj nam danas. Uostalom, niste li vi možda u srodstvu sa maestrom Aramom Gubelkijanom? Njegov sin? Tako? Pa to je odmah trebalo da shvatim, to se sasvim jasno uočava, bode to oči! Koso držanje glave, gracilan stas, kao u džokeja, južnjački zatamnjena koža. Zatim, kretanje na ledu, kao da se klizalište ne dodiruje, već nad njim struji. Poreklo vam je, dragi moj, neka vrsta prozirne šifre. Neuklonjiv rovaš. Ja, lično, sam iz Pomeranije. Nas severnjake su tesali baltički vetrovi, i tradicija, razume se. Fridrich Veliki! Bismarck, Blücher! Mi smo od jednog komada, tamo gore može se održati samo ono što je od jednog komada. Sve ostalo odnese đavo. Imao sam, uostalom, zadovoljstvo da gledam vašeg gospodina oca na jednoj reviji u Wiesbadenu. Onda je bio suvereni vladar, kralj leda. Njegovo polarno veličanstvo! Mislim da je to bilo trideset šeste ili sedme, ne sećam se, a onda, naravno u Pešti, sledeće godine. Bio sam neko vreme vojni ataše tamo. Bio je opet čudesan, fantastisch! Tada je već uveliko briljirao u kategoriji parova. Ne sećam se imenahjegove partnerke. Možete li mi pomoći? Debora Gubelkijan? Vaša majka, naravno! Trebalo je da pretpostavim. Sad svejedno. Čovek u ratu zaboravlja sve osim kalibra municije koja mu je potrebna, a obično je ne dobija na vreme, i, eventualno, geografskih imena. Lična imena, pogotovu iz mira, iščezavaju. Ja moram priznati da ne znam imena polovine oficira iz svog štaba! Smešno, zar ne? A sećam se dobro imena devoјčice u koju sam bio zaljubljen kad mi je bilo osam godina. Ali, zar vaš gospodin otac

više ne nastupa? Nije moguće! Mrtav? U tim godinama? Neverovatno! Takav gubitak! Saučestvujem.

Nisam se čak ni zahvalio. Arnim von Saksendorf je zacelo bio iskren, čak i kada bi dobio u zadatak istrebljenje Jevreja ili jevrejskih mešanaca, moga bi oca svakako poštdeo. Bio je ono što se podrazumeva pod rasprostranjenim pojmom „zarobljenik leda“, pa ipak, bilo mi je mrsko da svoje porodično ime čujem iz njegovih usta. Da sam uspeo, možda bih imao više razumevanja za njegove utehe. Ali, ja nisam uspeo. Bio sam još tvrd od onog nesrećnog pada, još osetljiv na svaki dodir.

– No, jednog Gubelkijana još uvek imamo. Da li ću pogrešiti ako kažem: boljeg možda i ne, onog neophodnijeg, svakako. Vi naslućujete moju misao. Vaš je trener, gospodin...

– Anton, gospodine general-majore – dojavu Ebeneazar.

– Gospodin Anton tu misao, uveren sam, pogađa. Anton, kažete? A ja bih se, vidite, međutim, kladio... Eto, kako izgled vara, uprkos rasnom žigu o kome sam malopre sa toliko žara govorio. Vaš mi se kraj glave činio semitskim, gospodine Antone, a vi ste, kažete, Slovenac? Ne treba nikada biti brzoplet. Šta sam hteo da kažem? Da. U svakom slučaju, posle Martina Müntzera, tog gorostasa šale i kalambura, pa u neku ruku, nešto profinjenijeg, Žigmunta Pokrovskoga, čiji se način sastojao u ironiziranju onog što je izvodio, jedan stav, inače, svojstven umetnosti na prelazu vekova, evropska klizališta su ostala bez komičara. Niko više nije u stanju, ili da kažem, kako se više niko ne pašti da artikuliše i smešnu stranu našeg takmičenja sa bogovima. Devičanski čista, tmurna, osorna, do grla u mundir ili monašku rizicu zakopčana Harmonija leti ledom danas. Nestvarno deluje to savršenstvo, Gubelkijane, rekao bih, gotovo crkveno, pa ipak, uza svoj sakralni repertoar, ono je izvorno, nekrivotvoreno. Ono nam izlazi iz duše, ono nam imitira najskrivenije pobude, duh veka. I eto, Gubelkijane, sedite tamo u gledalištu i divite se toj gotskoj katedrali od pokreta, prenatrpanom, preobilnom reljefu gestova, umešno složenih u jedinstven utisak, a ovamo, nema sumnje, osećate se nezadovoljeni, nešto vam je uskraćeno, u nečemu ste pokradeni. Prateći vaš večerašnji program, nastojao sam da dokučim u čemu je, ako izuzmemo Müntzera, Pokrovskog, pa dobro, recimo i Hendersona, imajući u vidu njegove povremene šeretluke, nešto rustične u osnovi, ali ipak vedre revije, u čemu je, dakle, nedostatak klasične škole klizanja, pa i kada dostiže sam vrh mogućeg. Mislim da ste mi vi večerašnjim repertoarom otvorili oči. Imam na umu način, koji ste izvolili demonstrirati između prvog i drugog pada, pada koji je, nesumnjivo, bio predviđen, i onoga, za koji smo, dok cela ideja nije bila u ponavljanju razjašnjena, mogli poverovati da je slučajna, i da ste

vi samo nekim nesrećnim pokretom, gore u vazduhu, izgubili bitku sa Helijem, koju ste planirali da dobijete, i da time, ne znam, možda se i varam, izvučete iz legende o Ikarusu novu alternativu, ne samo za Ikarusa, nipošto samo za njega. Nisam li u pravu? Na utisak o prva dva stava vratiću se docnije, naravno, ako bude vremena, stičem dojam da bi vas trener odmah uzeo u ruke, u svakom slučaju, nastojaću da budem kratak, i da vam dugo ne uskraćujem zasluženu masažu. Dakle, imam uvid u vaš smisao za *neočekivanu* poentu, vašu veštinu da se narugate sopstvenom zanosu, i da sopstvenom poletu, dobro smišljenim neuspehom, date čovečnu dimenziju. I mi, najednom, sasvim slobodno silazimo u klizalište, ne gledamo u njega odozdo kao u oltar, na kome se vrši neko, nama nerazumljivo, bogoslužjenje na nepoznatom jeziku, i nepoznatom bogu možda, počinjemo da se osećamo ravnopravni sa tim ipak nesavršenim savršenstvom, i mada je i ta nesavršenost veštačka, dakle i sama, na neki način, savršena, mi je prihvatamo kao nešto opšte, dostupno, prisno. Sledite li me? Dobro. Ta polovičnost, ta nedovršenost je nešto odvajkada naše, to je nešto s ove strane, stvarno, prokušano, otrpljeno, na nju smo navikli u svim svojim poduhvatima kroz istoriju. Pa i u sopstvenom životu, dabome. Sve nam polazi za rukom, ako uopšte polazi, tek napola, na dve trećine u najboljem slučaju, najčešće se moramo zadovoljiti nekom bednom četvrtinom cilja. Odjednom, kažem, mi se više ne divimo, naime, mi se još uvek divimo, ali ne više u onom čistom, sterilnom obliku, mi saučestvujemo. Uхватili smo se u kolo, ušli u igru. Ne dražeći nam osetljivost rogovatnošću, koju donosi slučaj, vaši padovi, neočekivana posrnuća, strogo nadziravane nezgode, nezgode pod navodnicama, mobilišu za vas sve naše simpatije. I ono što bi druge klizače upropastilo, ako bi se ponavljalo, vas spasava. Šta kažem, vas uzdiže. Jer, vaši su padovi, dragi Gubelkijane, odista božanstveni. Götlich, čak i bez obzira na nepogrešivost sa kojom su izvedeni. Izgledalo bi, naime, pošto ste jednom izneverili savršenstvo, da mu, upravo u času izneveravanja, ne smete pribeći. Vi, međutim, postižete najviše savršenstvo upravo u času kada ga izvrgavate podsmehu, vi ste upravo tada savršeno nesavršeni zato što ste nesavršeno savršeni. Kakav paradoks?

Kako sam ga mrzeo u tom času, a kako žudno slušao. Sa proročkom umešnošću, Arnim von Saksendorf je već onda, dok je naopak pravac moje umetnosti bio tek na početku, predvideo i dubinu i vrstu mog pada. Bez pogreške definisao moju neizmernu i neoprostivu izdaju Umetnosti. Tada sam, više nego ikad, bio ubeđen da mi se podsmeva, ali da istovremeno, u tom jetkom ruganju, ispoljava prema meni neko žaljenje koje je, i bez njegove namere, tu porugu činilo još bolnijom.

– Ne sećam se da sam se skoro tako iskreno smejao – nastavljao je on. – Ni sada, evo oprostite, ne mogu da se uzdržim, kad se samo setim kako ste zviznuli o led, kaže li se, „na sve četiri“, da je puklo, kao da je eksplodirala bomba. Mora da ste te padove dugo vežbali, dok im niste osujetili proračunat izgled, i odstranili onu nameštenost, koja padove klovnova čini tako jedno neubedljivim. Niste li?

Gledao sam ga mrko, i da pogled može ubiti, on bi tada već bio mrtav. Ništa nisam odgovorio, razume se. Da mu kažem da sam vežbao nešto upravo obrnuto? Pa, on je to znao. Nije bio budala. Sve pre nego budala.

– Jer vi niste pajac, gospodine Gubelkijan, niste komedijaš. Vi ste običan čovek, koji ne odmerava svoje moći, i koji, trpeći usled toga zaslužene poraze, izaziva blagonaklon osmeh. Dakle, naš odlivak. Uzmite samo vašeg smušenog Ikarusa. On je zatočen. Dobro. Izgubio je slobodu i zbog toga trpi. Dobro. U društvu oca traži izlaz iz Minojevog lavirinta i ne nalazi ga. Prati ga rika božanskog govečeta. Njegovo očajanje raste. Otac je, srećom, konstruktor, graditelj. Ptice ga inspirišu. On će načiniti krila za obojicu i oni će odleteti sa Krita. Mi vidimo kako taj neverovatni plan uspeva. Malo porodično jato leti prema zavičaju. Najzad Ikarus ima svoju slobodu. Ispitajmo kako je koristi? U početku, ona ima smisla, jer ima praktičnu svrhu. Domoći se kuće. Ali dečak je nagao, grčki nadmen. Zašto grčki? Moglo bi se isto tako reći, germanski, anglosaksonski, slavenski? Nadmen kao Kinez ili Bušman. Svi smo mi deca taštine. I tako Ikarus *zloupotrebljava* slobodu, takmiči se sa besmrtnicima, naoružan jedino slabim krilcima i svojom neizmernom voljom, da ne kažemo uobraženošću. Bogove hoće da podvlasti, on, smrtnik, da ih zameni. I dabome, propada. Biva u more gurnut, za hranu ribama bačen. Drukčije i ne bi bilo moguće. Svaki drugi završetak bio bi lažan, Gubelkijane, opasno lažan, budio bi neostvarljive nade. Možda bi se tamo na klizalištu i mogao izvesti, ne velim ništa. Šezdeset devet kombinacija odobrenih od I. E. V., međutim, za menjanje sveta nije dovoljno. Vi sve možete. Što god želite. Vi ste velik. A drugi vas ne bi mogli slediti. Izvan arene, izvan carstva leda, ova se pobjeda nad nebom, pa ma ono bilo i privremeno, ne bi mogla postići. I ne sanjajte o tome. Ali, vi, razume se, o tome i ne mislite. Isuviše ste umetnik da biste se bavili našim mizernim ovozemaljskim preganjanjem. Vama ne treba životni prostor, vi ga imate, svet je vaš životni prostor. Nije li?

Jeste, pomislio sam, jeste, prostor moje sramote, životni prostor mog pada.

On se odmače.

– A sada bih vas prepustio zasluženom odmoru, Gubelkijane. Vaš trener postaje nestrpljiv. Anton mu je ime, zar ne? Čudno. Nikad ne bih rekao. Pre bih pomislio da se zove Isak ili Simon. Ne zameram mu. Nadam se da ćete imati razumevanja za moje mišljenje: dajte nam što više ovih neodoljivih padova, uz savršenstvo s kojim ih ostvarujete, i budućnost će biti vaša, Gubelkijanov će biti led Evrope.

Zatim podiže ruku na pozdrav, okrete se na petama i dohvati kvaku. Ali se pre odlaska još jednom okrete, i reče nekim čudnim, izmenjenim glasom, kao da to ne govori Arnim von Saksendorf, general-major i protektor Pokrajine, nego potišten i zbunjen čovek u kobnoj nedoumici. Prvi put nije ni trunke ironije bilo u njegovom glasu.

– Ima, međutim, nešto čudno u celoj toj legendi, Gubelkijane. Jeste li zapazili? Jeste li primetili da nema značaja što je odmereni Dedalus preživeo. Mit danas priznaje promašenog letača, krilatog Ikarusa, samo njega. Dobri zanatlija Dedalus je zaboravljen. Zanemaren nepravedno, no bez priziva. A znate li zašto, Gubelkijane? Ja mislim zato, što je, onako trezven i naučno bojažljiv, priznao jednu tuđu, naturenu granicu, što se slepo i ropski držao unutrašnjosti kruga koji nam je određen, što je izneverio i proigrao šansu da iz njega izađe, što je pokazao da je isuviše malo čovek, da bi bio bog. Razmislite o tome, ima u toj proklesoj legendi nekog naravoučenja. I budite mi zdravo!

Otišao je, tiho zatvorivši vrata za sobom, ostavljajući Ebeneazaru da me pod tuš odvede i posle kupanja položi na sto za masažu.

Tako je okrenut nov, sraman list u knjizi mog života i sledeći redovi biće njemu posvećeni.

IV

Ja, Ikar Gubelkijan, sin Jermenina Arama, izbeglog iz Erzeruma i ugušenog u smrzloj struji Dunava, i Debore, polužidovke, izbegle iz Joppe, i ugušene u vreloj struji gasa Ciklon-B, u Bergen-Belzenu, klizač kome je već od kolevke bilo dosuđeno da bude prvi umetnik epohe, postao sam, zahvaljujući nesporazumu, a iznad svega svojoj opakoj taštini, bedni zabavljač, klovn i komedijaš klizališta, glupi Avgust zaleđenih arena. U pauzama, između nastupanja „ozbiljnih“ klizača, čiji su pokreti u poređenju sa mojim bili trapavi, mašta oskudna i jednolična, a skokovi kruti kao poskakivanje skakavaca u polju, u tim beskonačnim predasima za pravu Umetnost, ispunjenim poniženjem i gorkim očajem, ja sam svoje neuporedive sposobnosti trošio – mada je izraz „harčio“ prava reč za moj postupak – da izmamim smeh od gledalaca umesto da ih nateram da drhte od strahopoštovanja, da se previjaju od smeha umesto da premiru od divljenja pred čarobnim bajkama, koje je moje svemoguće telo pričalo, pevalo, opevalo svojim slobodnim fantazijama na ledu. I sada čujem taj strašni smeh. Kad god bih pao, a pad je bio onaj neizbežni cilj Programa, njegova jedina svrha, so i začim mog nakaznog savršenstva, odjeknuo bi, kao pucanj, grohotan, ubitačan prasak tog cerekanja. Slušaću ga dok ne umrem, ako ikad umrem. Da, ako mi ikad bude dano da umrem.

U areni, međutim, pred publikom, tom publikom, u ime koje sam i izdao svoju veliku Stvar – mada sam je, ruku na srce, prodao iz puke taštine, razmenio za aplauz u trenutku kada sam, priteran onim padom uza zid, po svaku cenu hteo da izbegnem zvižduke – moja osećanja nisu bila vidljiva. Preko ojađenog lica bila je navučena čelična obrazina bez boje i izraza, čiji vizir nikada nije bio podignut, da propusti sjaj mržnje u mojim očima, nalik na Bustera Keatona, bio sam bezlična mašina sposobna da izazove osećanja, ali ne i da ih deli. Dodajem, međutim, da ovo važi samo

za period koji prethodi mojim prvim pokušajima da klizačke komedije ispunim nekim smislom – o njemu će već biti reči – kasnije, moje se lice otima iz letargije, i taj smisao izvanrednom živošću i promenljivošću, sledi. Ja, naime, postajem i glumac. Ali, do tog vremena moja su osećanja bila pod teškim moratorijumom, noseći na sebi hipoteku onog nesrećnog pada, ona su se krila poput dužnika kojeg progoni nemilosrdni poverilac – u ovom slučaju savest.

Na treninzima, naravno, nisam uspevao da se savladam. Stoga niko nije smeo da prisustvuje mojim vežbama. Niko. Pa ni sam Ebeneazar. Sva vrata dvorane morala su biti zaključana, prizemni prozori premazani katranom ili oslepljeni četvrtastim crnim ter kartonima, svi reflektori pogašeni, osim onog u temenu svoda, vrlo udaljenog i vrlo slabog. Nikome nisam smeo da dopustim da bude svedok odvratnog skrnavljenja, kome sam podvrgao umetnost, da bilo ko prisustvuje protivprirodnom sakaćenju, što sam ga obavljao nad samim duhom savršenstva. Vežbe koje prethode predstavi – govorio je moj otac Aram – to je predivno vreme rađanja Dela, trudovi što oživljavaju i oblikuju lepotu, to je neponovljiva istorija savršenstva. Za njega su vežbe to i bile, za moga oca Arama. Za mene, njegovog nedostojnog sina, vežbe su bile neprestana, očajnička borba protiv savršenstva kome je težilo sve moje biće, borba njegovim sopstvenim sredstvima. Savršena borba protiv savršenstva. Borba, kako je rekao Arnim von Saksendorf, da se savršenom nesavršenošću usavrši savršenstvo. Jedan đavolski ritual, kao sveti obred u svemu sličan pravome, do najmanje dogme ravan kanonskom, jedino što je bio posvećen Demonu, a ne Bogu.

Evo, odeven sam u crni triko, klizaljke su mi pričvršćene uz pete, nikoga nema u dvorani, svi su izlazi zaključani, svi prozori zatamnjeni, sam sam na ledu kao na zadimljenom ogledalu. Ono mučko sunce, ispletено od sedam snažnih, žutih sijalica, visi sa tavanice. Ikarusovo sunce. Sunce promašenih letaća. Bezizrazno lice pogibije. Ali, ono je sada ravnodušno prema meni. Jedva me i zapaža duboko dole, tavnu mrlju na ravni apsolutne beline. Više mu nisam takmac, ako sam ikada i bio. Mogu, što se tog sunca tiče, da tavorim u potpunoj tmini poraza. Neću mu više dosadivati, iz mene je iscrpljena sva pobunjenička snaga mladosti, u meni smrvljena svaka ambicija. Svoj posao, međutim, obavljam. Ja sam profesionalac. Vežbam jedan trokratni pokret. Ništa naročito. Nije ni osobito složen, ni odveć prost. Tek nevažniji deo složenijeg pokreta, koji će me odvesti u skok, jedan od sedamnaest skokova, od kojih je sastavljena aktuelna figura. A ona je, opet, samo jedna od trinaest figura, što će obrazovati moj budući sastav. Najpresudnija doduše, finalna, pa ipak samo jedna od trinaest. Svejedno, ja taj beznačajni pokret uvežbavam.

Ponavljam ga satima, danima, nedeljama. On, uvek samo za nijansu, jedva primetan preliv, postaje lakši, spontaniji, elegantniji. Zatim brži ili sporiji, već prema funkciji u sklopu figure. Iz dana u dan, a ponekad čak iz sata u sat, pokret je sve bolji. Življi je, duševniji, tananiji. Sve savršeniji. Onda, jednog nikad nenagoveštenog trenutka, nekim možda slučajnim ili akumuliranim poboljšanjem, poboljšanjem, međutim, presudnim, pokret dobija izgled i duh koji je u tom trenutku j e d i n o moguć. Zauzeo sam njegove poslednje, apsolutne granice. Doterao sam ga do iscrpljenja celokupnog potencijala. On je sada mrtav, mrtav u pogledu mogućnosti daljeg razvoja. On je sada savršen. Produžiti sa njegovom obradom, zakoračiti, ako bi se tako nešto uopšte dalo, preko granične barijere njegovih potencijalnih mogućnosti, kad ste ih već sve izazvali, bilo bi provociranje sudbine, ne manje bezočno od onog koje je ubilo bogotakmaca Ikarusa. Moj bi otac Aram, i ne samo on, svi bi, pa i najambiciozniji klizači, tu stali, i produžili da rade na nekom drugom, još neusavršenom pokretu. I tako bi, Aram i ostali, stopu po stopu, korak po korak, pokret za pokretom, najzad, figuru za figurom, dovodili do stanja kome se ništa ne bi moglo ni dodati ni oduzeti, a da se njeno savršenstvo, savršenstvo figure, ne naruši.

Meni, međutim, nije bilo dopušteno da se zaustavim tamo, odakle su drugi klizači sa ponosom mogli da bace prvi pogled na svoje završeno delo. Ne razumimo se pogrešno: ni napred nisam smeo. Uostalom, to ne bi ni koristilo. Već savršena figura ne bi nikad postala savršenijom. Ona je, kako sam kazao, došla do poslednjeg stepena svog razvoja, i neopreznim radom mogla bi postati samo nešto novo, nova figura nesaglasna sa programom, mada, po sebi, takođe izvanredna. Kao neki živi oblik koji bi evolucijom preko granice definisane za njegovu vrstu, u jednom trenutku, i kroz jedno, inače sićušno, svojstvo, bio iz te vrste prognan. Naizgled nevažna osobina promenila je izgled celom biću, i ono više ne podleže ni staroj definiciji ni starom biološkom rasporedu. Zato se napred više nije moglo. Morao sam – nijednom umetniku ne bih pozeleo moje muke – da odstupam, morao sam *natrag*, morao sam da se vraćam. To je bio gnusan, reversibilan proces, neprirodno traženje nižeg stupnja na koji bih vratio svoju, do krajnjih mogućnosti evoluiralu, figuru. I da je bilo samo to, da sam mogao da se zadovoljim manje savršenim oblikom, u osnovi istog savršenstva! Bila bi to figura koju ionako stalno srećete na klizalištu. Osim nas nekoliko, sa vrha, svi klizači vam prikazuju upravo samo takve figure. Figure, kojima nedostaje malo, da bi bile savršene, ali to malo, to je upravo ono što je bitno, to je karika koja nas veže za savršenstvo. Najčešće vi to i ne opažate. Razlika između savršenog i skoro savršenog ne postoji za laika, pa čak ni za većinu stvarnih ljubitelja. Ona je vidljiva, i to samo do

izvesne mere, poznavao cima. Ali, u potpunosti, nju mogu da opaze – mada tu nije reč o opažanju, ono je neostvarljivo, već o osećanju, nekoj vrsti unutrašnjeg, telepatskog uviđanja – nju mogu da osete, dakle, samo izabrani, oni koji su tu razliku lično savladali, oni koji su je, kako se to u žargonu veli, imali u nogama. Ja sam, nažalost, bio prinuđen da narušavanje vršim u drugom smislu, da se unesavršavam saobrazno komediografskom karakteru moje igre.

Da, Ikare Gubelkijane, kada si postigao sve što je bilo obuhvaćeno ograničenim ljudskim moćima, kada si natčovečanskim trudom oživeo najzad jedan savršen pokret, pa potom i niz njemu srodnih po lepoti i skladu, kada si dovršio celokupnu figuru među svim figurama programa, ti biraš u finom, uzorno osetljivom sklopu sastava usamljeni treptaj, mig od mnogih migova kojima je postignuta njegova besprekornost, menjaš ga, razaraš, svesno izopačuješ, pa ga – pošto za tvoju umetnost, naravno, neusavršena neveština nije manje neupotrebljiva od neusavršene veštine – bezbrojnim ponavljanjem uvežbavaš, neguješ taj, u sledu nepogrešivih, jedini pogrešan titraj, da bi izgledao spontan, da bi početnička greška, nevičnost, sraman neuspeh, izgledali prirodni. I taj poremećeni treptaj, beznačajan pokretić inače, infinitezimalan sastojak jednog jedinog pomeranja od svih, od kojih je, kao od neprimetnih čestica, sastavljena tvoja veličanstvena figura, osnovna jedinica projektovanog slobodnog sastava, ta podla, dobrovoljna, smišljena omaška postaje najednom divlja ruka koja će te iščupati iz skladnog ritma igre, zavitlati kroz obojeni vazduh, i tresnuti o led: jednom, dva puta, u onoliko navrata koliko bude potrebno da obezbediš svojoj taštini dovoljno pljeska.

Rečju, ono čega se ozbiljni klizači groze kao kuge, ja sam morao da uvežbavam. Uvežbavao sam padove, usavršavao promašaje, negovao greške, trenirao na nesavršenostima. U košmaru samomučenja, izmislio sam nove, još neviđene originalne padove. (Neki su po meni dobili imena, pa su, naročito onaj prvi, i poslednji, jer to je, zapravo jedan pad, rasprostrt kroz čitavu moju karijeru, nazivali „IKAROVIM PADOM“.) Moja samoubilački zahuktana uobrazilja bila je neumorna u iznalaženju neiskorišćavanih posrnuća, u otkrivanju bezmalo nemogućih padova, i fizički neverovatnih načina padanja. Padao sam iz svih pravaca i uglova, u sve pravce i uglove. Iz svih pozicija, svih položaja, svih stavova. Sa leđa sam padao efektno kao iz vazduha. Iz stanja potpunog mirovanja bio sam kadar da udarim o led, jednako snažno kao iz kakve munjevite vožnje. Nijedna brzina nije za mene bila prepreka, pri svakoj sam padao sa očaravajućom gipkošću, kao da mi je telo, odbijajući da se pomiri sa uspravnim stavom dvonošca, tek pri zemlji, u puzanju, uspevalo da zauzme svoj prirodni, bogomdani položaj. Stalni izvori strepnje za sve

klizače (padovi iz okreta i poluokreta, u naglom skretanju sa prave ili sinusoidne linije, pri izvođenju piruete, padovi u odskoku, skoku, i doskoku, u izmeni koraka, hodu ili trku na oštricama klizaljki, a posebno oni, sasvim neopravdani padovi, odnosno posrnuća u mirnom stavu, dok se klanjate publici posle završene tačke), za mene više nisu predstavljali nikakvu teškoću. Sa ravnopravno žalosnim uspehom primenjivao sam pad na kolena (sa varijantama oslonca na levo i desno koleno), pad na kukove, laktove i dlanove (jedan ili drugi, razume se), pad na leđa ili sternum (koji je, pritom, bio zaštićen pancir prsnikom od sunderaste gume), zatim na glavu (od tih padova naglavce, oni na čelo i potiljak, bili su prividni, spretno kamuflirani dočekivanjem na obe šake), najzad, briljantan pad na zadnjicu, naročito omiljen kod gledalaca sa jednostavnim ukusom. Otkako sam na ovaj način prvi put pao, prilikom izvođenja „IKAROV OG LETA“ – sada preimenovanog u „IKAROV PAD“ – to rušenje na debelo meso bilo je, kroz duge mesece, najpopularniji efekat u mojim programima, u neku ruku njihova sramna kruna, stigma moje slave, začim bez kojeg su ti programi, i od publike i od kritike, smatrani nedokončanim, da ne kažem, neuspelim. Njihovo povremeno odsustvo uvek je bilo dočekivano burnim protestima, i ja sam, pod žestokim pritiskom gledališta, toliko puta bio prinuđen da ih naknadno unosim u svoje revije – kojima trenutno nisu bili umetnički saglasni, i kojima je bolje odgovarao neki pad na kolena ili glavu – da sam vremenom u njima počeo da gledam kaznu, neprestanu odmazdu, ne toliko za onaj inicijalni pad, koliko za nedostojan način ustajanja *posle* njega, za pokušaj da se, u ime taštine, jedna očigledna omaška i devijacija savršenstva uvede u svet umetnosti i od nje napravi njen sadržaj. Kao da je to moje debelo meso bilo neka bolna prometejska džigerica osuđena na večne muke, da je na svakoj predstavi žderu ledeni kljunovi nikad ne uspevši sasvim da je dokrajče: do iduće predstave morala je ona da se regeneriše, i da, opet, u punoj snazi, bude izložena gladi ledenog orla. (Moram priznati da je, već posle nekoliko revija, moja trtica bila u tako žalosnom stanju da je morala biti lečena oblozima od kivanog luka, sve dok mi dobri Ebeneazar nije skrojio kožnu vreću postavljenu pamukom – nazvao sam je u šali, mada mi do šale nije bilo, „nadupnjakom“ – i pre svakog mi je nastupa kaišićima vezivao oko pasa.)

Korišćenjem specijalno razrađene tehnike uspevao sam da se, padajući, tako bezobzirno saplićem, spotičem, suljam, kotrljam, premećem i obrćem, da su neočekivani skokovi iz tih pogibeljnih položaja, iz samog srca katastrofalnog pada, izgledali kao stravična vaskrsenja, kao volšebno sabiranje po ledu rasturenog komada mesa. Moj neukrotivo radoznao duh, potpomognut nagonom za samokažnjavanjem, nije mi dopuštao predah u otkrivanju sve novih i novih, sve neobičnih načina

padanja. Ubrzo sam izmislio, izvežbao, i u slavi praktikovao *višeslojne* (dvosložne, trosložne i višesložne) padove, vrhunac svega što sam na tom padavičarskom polju ikada postigao. Bile su to promućurne kombinacije raznovrsnih prostih padova, i njihov se estetski efekat, ako je dozvoljeno da zloupotrebim ovaj plemeniti izraz za jedan bedan sadržaj, sastojao u smišljenom produžetku smešnog utiska, prouzrokovanog prvim padom u seriji: veselje, izazvano početnim padom, još se ne bi stižalo, a već bi sledio naredni, sa onim prvim povezan kontinuiranim sistemom kolebljivih, usiljenih pokreta, zatim bi naišao treći, i tako redom, sve do finalnog treska o zemlju, što je obično imalo za posledicu pravi delirijum posmatrača, histerično i neodgovorno stanje u kome je bilo veoma teško razlučiti smeh od plača. Vi znate na šta mislim: moja prva nespretnost vas je nasmejala, druga, već pomalo očekivana (a to je očekivanje samo podstaklo vaš smeh), do krajnje je granice razbuktala vaše veselo raspoloženje, treća vas je prosto zacenila, vi ne stižete da se oporavite od povoda kojima vas obasipam, izbezumljeni, vi molite da prestanem, da se zaustavim, da vam omogućim do daha da dođete, i kada već mislite da ga više nemate, da sam iscrpeo sve vaše sposobnosti za smeh, i da ćete se, ukoliko ga produžite, sasvim pogušiti, ja vam još jednim nepredviđenim suljanjem po ledu isterujem iz želuca i poslednji mehur vazduha, i poslednji krik, sličan ropcu, obaram vas na sedišta gde ćete se, u naručju jedni drugima, valjati kao da ste u padavičarskoj agoniji. Ako zamislite jedan obrnut eho, eho u kome odjeci jačaju a ne slabe što su udaljeniji od izvora zvuka, imaćete približnu predstavu o silovitom dejstvu mojih „složenih padova“.

Pa ipak, ja još nisam bio zadovoljan. Bedne li i nedostojne taštine! Ne biti zadovoljan dubinom u koju se palo! Ne smatrati se dovoljno kažnjenim! Potcenjivati stepen nesavršenstva koji je postignut! Hteti to nesavršenstvo još usavršiti!

A ja sam upravo to preduzeo. Ličio sam na grešnika koji bi, bačen pod zemlju, prebacio đavolima da im pakao nije dovoljno paklen, da su im trozupci tupi, korbači truli, a vatra mlaka.

Dakle, da te, nesumnjivo raskošne egzibicije, ipak ne bi delovale kao puke tehničke probe, atrakcije bez duše i bravure bez sadržine, bio sam primoran da im dam neki rastumačljiv oblik, neki vidljiv smisao, da ih, ukratko, podredim određenim temama koje bi mojoj praznoj igri pozajmile svoj iskonski život, kao što svetlost uliva životnost mrtvim predmetima, kad se na njih obori. Samo padanje izgledalo mi je kao nedovoljno oruđe kazne, želeo sam da mu dodam i *razlog*, izvan sopstvene volje, da to padanje okružim okolnostima neke istorije, jednostavno rečeno, da ga postavim u stvarni život. U krajnjoj liniji, želeo sam da u

mojim padovima sublimišem one padove od kojih su sačinjeni naši životi, da moja igra, od sada, bude jedna beskonačna istorija pada, jedno trajno srozavanje u ponor.

Pošto sam u toj umetničkoj sezoni – o, već sam bio slavan – prvi put iskusio čudnovatu promenu u sebi, kao da se objektiv svesti kroz koji sam propuštao svet malo izmenio, ne kažem izoštrio, ni zamutio, već samo promenio vrstu sočiva, preokret prijatan uprkos ponižavajućim okolnostima, u kojima sam živio i delao, vreme je da ponovo okrenem list u knjizi života, i da, nastavljajući ovu ispovest, u izvesnom smislu počnem iz početka.

V

Hiljadu devet stotina četrdeset i treće godine, moja se nespokojnost i razdražljivost uvećala do zastrašujućih razmera. Iskreno žalim ako sam, tokom te kratkotrajne ali burne krize, nesmotrenim postupkom ili pre nagljenim rečima naneo uvredu ljudima koji su mi bili dragi, prijateljima, dakle, mada sam ih jedva i imao, Ebeneazaru možda, ili nekom isuviše nasrtljivom obožavatelju moje nakaradne veštine. (Jer, može li se mrzeti iko više od poštovalaca vaših mana, od onih, što vam, obožavajući vaše nedostatke, stalno na njih ukazuju?) Molim ih za oproštaj, u nadi da će otvoreno i ničim ograničeno priznanje, koje ovim redovima činim, doprineti da se mome životu i ponašanju nađe više opravdanja, nego što to meni lično uspeva.

Stoga ponavljam: preobražaji ustaljenih vidika svesti u meni bili su u to doba tako koreniti, tako potresni, a istovremeno i tako obećavajući da, razapet između odbijajućeg i primamljujućeg značenja tih novopečenih predstava nisam mogao a da, više ili manje, ne odstupim od konvencionalnog mišljenja. I konvencionalnog ponašanja, naravno. A parentetički, dabome, to je moralo dovesti do loma u mojim odnosima sa okolinom, ionako zasnovanim na pogrešnim premisama: ta slepa okolina je u umetnosti, čiji sam bio tek zatočenik i rob, videla moje carstvo, a način na koji sam u njemu vladao, komičan način, bio je za tu okolinu posledica mog slobodnog izbora, opredeljenje mog komediografskog talenta; sa svoje strane, ja sam u toj okolini video otrovnu hranu za svoju taštinu, i smatrao sam je, ne bez izvesnog prava, za glavni uzrok svojih nedaća. To moje, naizgled sasvim neopravdano osećanje, tako sumnjivo slično alibiju, biće jasnije ako predočim šta je to okolina, u širem smislu publika, trebalo da učini pa da, ranjavajući mi taštinu, ipak sačuva moje poštovanje. I da mi pomogne, takođe. Dobro, pljeskom pozdraviti moj prvi, slučajni pad, to se

moralo, to su zahtevali dobri običaji. Ali moj drugi pad nipošto nije smeo da naiđe na odobravanje, u njemu, ni za živu glavu, nije smeo da bude pozdravljen proračunat, racionalan potez umetnika, gotovo ravnopravan sa figurom, koji je, ma i prećutno, trebalo da bude odbačen, u ime viših interesa, u ime dostojanstva umetnosti, u ime njene budućnosti. Pogotovu nije pljeskom trebalo opravdati moj pokušaj da od omaške napravim gest, da nesposobnost predstavim kao najvišu sposobnost, kao moć da, po svojoj volji, pogreške promovišem u veštinu. Ćutati je trebalo. Dobro, zviždanje bi možda bilo preterano, mada nema osude koja bi bila neprikladna situaciji, ako se stvar posmatra sa one prave strane, ali, insubordinacija, neki znak neslaganja iz gledališta mogao bi, u onakvom mom duševnom stanju, na sredokraći između propasti i rehabilitacije, spasonosan da bude. Prenuo bi me, vratio na pravi put, osvestio. Posle jedne pravedne reakcije ne bi mi nikada palo na pamet da i u idući svoj program unesem jedan pad, a nekmoli da, ubuduće, samo od njih sastavljam svoje revije. Pa čak i da u prvi mah, rastrojen i sav pometen, nisam razumeo poruku gledališta, da sam prve večeri posle one presude, taj smišljeni pad, svoj prvi korak u pakao, ipak izveo, opšti protest bi me konačno probudio. Međutim, oni su me, moji ravnodušni sugrađani, pustili da propadam, pa su me čak u propast i gurali, zahtevajući od mene, iz večeri u več, sve dublje dokaze te propasti, sve savršenije omaške i složenije nesavršenosti. Naravno, ako bi sada, posle javne osude nada mnom izrečene, bilo kojeg od mojih bivših idolopoklonika pitali, oseća li se saučesnikom u mojoj krivici, *causa offciensom* mog pada, i onoga što je, od revolucionarne vlasti, bilo označeno kao „kolaboracija sa neprijateljem, u naročito teškom vidu i naročito teškom času“, on bi se jamačno zgrnuo. Iako je iz sveg, ratom stegnutog srca, uživao u mojoj izopačenoj umetnosti, pa joj čak i podstreka davao, umesto da je bojkotuje, ako ne zbog unakažavanja klizačke veštine, a ono, svakako, iz povređenog osećanja rodoljubivosti – kojom se, kako vidim, svi diče – spremno bi se, i sa konvertitskom žestinom, sada 1945-e, oborio na mene i moje programe, kao na izdaju nacionalnih interesa. A o tome da iko od njih podeli sa mnom odgovornost, ma i u najskromnijem, simboličnom vidu da učestvuje u beščašću koje mi je dosuđeno, nije bilo ni govora. (A slučaj je, priznaćete, ako ne danas onda jednom, svakako, u najvećem stepenu bio ono što se pravno naziva *casus mixtusom*, ili mešanom krivicom, gde se odgovornost solidarno deli između vinovnika nesreće i njegove žrtve.) Oni, dakle, što su me iz večeri u več, gala odeveni, aklamirali – o prostom narodu da i ne govorim – usred okupiranog grada, usred krvavog rata, koji se vodio na puškomet od njegovih žicom opasnih predgrađa (da spomenem samo borbe u Dolu, na posedima porodice Turjaški, i oko fabrike Jugoslovenske

udružbe barv u vlasništvu beogradskih Njegovana), nisu bili kolaboranti, iako su, u najmanju ruku, sa mojom kolaboracijom kolaborirali, ali ja, ja sam bio. Kao da između njihovog uživanja u *nevreme* i moje umetnosti u to isto nevreme, nikakve veze nije bilo, kao da ta dva lica mog slučaja nisu predstavljala naličja *jedne iste izdaje*. Ako se o izdaji uopšte može govoriti. Naročito kada se ima u vidu smisao mog „IKAROVOG LETA“, moja pobuna u njemu pokušana, i oduševljenje, da, pravo oduševljenje mojih čestitih, rodoljubivih sugrađana, kada je ona onako sramno propala. Ne bih želeo da mi ogorčenost pomuti sposobnost zdravog suđenja, pa moram reći da verujem kako se oni baš i nisu podsmevali samoj ideji borbe protiv okupatora, koliko mojoj nesposobnosti da je vodim, padu uobraženog pobunjenika, heroja koji je precenio svoje moći. Najzad, sve je to bila tek simulacija života, a ona je već i po sebi smešna. (Ali, ta „već i po sebi smešna simulacija života“ – kako sam saznao iz jednog od prvih posleratnih brojeva *Politike* – koštala je glave, bez ikakve simulacije, jednog izvanrednog komičara, kome se smejao ceo Beograd, koštala je *njega*, ponavljam, a ne ceo Beograd, koji mu se, sa najvećom kolaboracijom, smejao!)

Ali, da se okanem svoje odbrane, ko bi je danas slušao, pogotovu što mi se više ništa ne prebacuje, i što je moj slučaj predan zaboravu. Međutim, da se ne bi pomislilo kako se zaboravila i moja odgovornost, a ja se vratio u puno srce svojih sugrađana, moram reći da se ta moja vinost zaboravila samo stoga što sam bio zaboravljen i ja sam i moja umetnost.

Blagodareći, dakle, onom unutrašnjem preinačenju, fundamentalnom preustrojtstvu duha, o kome sam već govorio – oštro poričem rašireno uverenje da sam tada bio bolestan, a ponajmanje lud – ja sam, ne prestajući da prezirem izrođavanje, kome sam podvrgao umetnost klizanja, došao na plodonosnu ideju da svojim revijama na ledu udahnem još jedan, iskonskiji, dublji život, da stavljajući ih u službu naročito izabrane fabule, pomoću njih otelotvorim pojedine istorijske prizore, osobito one – ni ovom prilikom ne zanemarimo činjenicu da sam bio komičar, prisilan doduše, ali ipak komičar – kojima su ljudski neuspesi, porazi učesnika i bezumne okolnosti događaja pribavili, po mišljenju Arnima von Saksendorfa, ljudsku dimenziju, i obezbedili trajnost u našim sećanjima i školskim čitankama. Postupak bi, formalno, ostajao isti. Padao bih u trenutku kada bi moj igrački polet bio na vrhuncu – odgovarajući istorijski događaj takođe bi bio u kulmenu – „grešio“ usred figure izvedene, inače, na samoj granici mogućnosti. Ali, suština bi se promenila, suštinu igre činila bi *istorija*. Nipošto, naravno, njen eksterni izgled, već smešna i besmislena nesreća, što ispunjavaju njene čuvene datume.

Moj prvi izlazak u svet, u novom ruhu, bio je inspirisan starozavetnom pričom iz Prve knjige Samuilove. Zbog neizbežnog pada, što ga je, prema Samuilovom saopštenju, ova priča sadržala, ja sam, suprotno očekivanju, iako polužidovske krvi, bio filistejski ispolin Golijat iz Gata, oboren Davidovom praćkom u dolini Ili, a ne budući kralj Izrailja (»BOJ DAVIDAIGOLIJATA U DOLINI ILI«).

Odmah zatim bio sam kralj Saul u hrvanju sa zlim dusima – koliko zgodnih prilika i opravdanja za padanje! – vladar kome muziciranje Jesejeva sina na sistri pribavlja provizorno olakšanje. (U mojim ličnim beleškama, ova je tačka uvedena pod nazivom „LUDOVANJA KRALJA SAULA“, ali, da li je pod tim imenom bila i izvedena, ne mogu sa sigurnošću da tvrdim, jer je pored naslova sitnim slovima bilo zapisano mišljenje da ga za premijeru treba promeniti.)

Rimska istorija posrnuća beše zastupljena sa dva datuma, dva dela. Prvo od njih („FILIPA ILI CEZAROVA ODMAZDA“) pričalo je, jezikom klizačke veštine, o rešavajućem sudaru cezarovaca i pobunjenika, i ja sam u tom, na ledu obnovljenom ratu – a to je bio još jedan originalan elemenat sastava – naizmenično predstavljao pobednike, Oktavijana i Antonija, njih tek posrtanjem, i pobeđenu dvojicu, Kasija i Bruta, stvarnim padovima, saobraženim gotovo obrednom samoubistvu tih poslednjih republikanaca.

Uopšte, ratovi su bili moja omiljena tema, jer su opravdavali najbezumnije pogreške, davali inspiraciju za najraznovrsnije padove. No, da bih uspostavio ravnotežu, morao sam da vodim računa o nacionalnoj osetljivosti Nemaca – u jednom drugom delu („HERMAN HERUSKI U TAUTEBORŠKOJ ŠUMI POBEĐUJE KONZULA KVINTILIJANA VARA“) slikovito sam prikazao kako je ovaj dični germanski knez hametice porazio tri rimske legije, koje su neoprezno, i bez bočnih zaštitnica, prodrle preko Rajne u zemlju Herusku, ali oni koji su imali nešto više obrazovanja i sposobnosti za istorijske generalizacije, nisu mogli a da u mojim mnogobrojnim i agoničnim padovima – igrao sam, naime, izbezumljene rimske legionare – ne vide preteče tadašnjih masovnih pokolja. Kad se čovek bezbroj puta sruši na jednom istom mestu, kao da je proboden u leđa rapirom, ili, u prenosnom smislu, pogođen metkom u potiljak, onda se vidovitijem gledaocu, na mestu tih padova mora otvoriti masovni grob, ili on nema oči. Da bih ove paralele učinio uočljivim, bio sam počeo spremati jedan spektakl, pod naslovom „TARPEJSKA STENA“, no, njegova me je očiglednost zabrinjavala, a ni monotonost tih smrtonosnih skokova nije bila dostojna velikog Ikara. Pad je uvek morao biti drukčiji, dok su te rimske presude, skokom sa tarpejske stene, bile tako beznadežno jednostavne, tako dosadno jednolične.

Grcima sam se, između ostalog, odužio legendom o rađanju Afrodite Anadiomene („GLE, BOGINJA IZLAZI IZ PENE!“). Zamišljena uzburkanost mora pomogla mi je da iz tog sakralnog čina izmamim vrsne komične efekte, a lirizam situacije, uzgred kontrastirajući već pomalo zloupotrebjenim ratovima, bio je sasvim dobra pozadina mojim padovima.

Neću, dabome, da nabrajam sve istorijske sadržaje koje sam klizački obradio, pomenuću samo neke, izuzetnije po motivu, obradi ili uspehu kod publike. Među njima, i dan danji, čine me ponosnim, ponosnim uprkos nesrazmerno visokoj ceni koju sam platio, programi:

„FELICE ORSINI HITA BOMBU NA NAPOLEONA III“

„SEPTEMBARSKI POKOLJ ILI ARISTOKRATE O FENJERE“

„ZID FEDERALISTA“ (prikazan, verovatno, pod nekim drugim, znatno nevinijim imenom, jer pozivanje na Komunu, pa čak i na odmazdu nad njom izvršenu, u ono vreme nije bilo preporučljivo)

„VAZDUŠNA BITKA NAD JEDNIM EVROPSKIM GRADOM“

„TRAGEDIJA ZRAČNOG BRODA LZ-127 GRAF ZEPPELIN“

„POGIBIJA NJEGOVOG CARSKOG I KRALJEVSKOG VISOČANSTVA NADVOJVODE FRANJE FERDINANDA OD AUSTRIJE-ESTE, PRESTOLONASLEDNIKA I GENERALNOG INSPEKTORA ORUŽANIH SNAGA, I VOJVOTKINJE SOFIJE OD HOENBERGA, U SARAJEVU“.

Po sebi se razume da programe nisam štampao kao u početku – njihova je sadržina bila sve subverzivnija – već sam gledaocima prepustio da sami odgonetaju značenja mojih plesova. Iskreno govoreći, ne znam koliko im je to polazilo za rukom, naročito pošto su moje zamisli postale još složenije i odvažnije. Ja sam, naime, ubrzo odustao od istorije kao jedinog izvora motiva – ona me je sputavala svojim ograničenim i jednolikim činjenicama – i dao mašti potpunu slobodu. Već u reviji „NAREDNIK JEREMIAH Mc INTOSH NA GALIPOLJU“, ja sam u dotad prilično bezličnu istoriju inkorporirao jedan privatan, sasvim neistorijski sadržaj. Bio je to moj narednik Mc Intosh. Jeremiah Mc Intosh je služio u škotskom ekspedicionom korpusu, imao čupave riđe brkove, oči kao dugmad od sedefa, i hronične hemoroide, bio je škotsko-provansalskog porekla, još iz vremena Krvave Marije – mešanac, dakle, kao i ja – ali to sad nema nikakvog značaja. Značajno beše samo to, da posle svih onih moćnika, kraljeva, prelata i vojskovođa, koji su vodili istoriju, na led izađe i neko na kome se ta istorija vrši, pa makar i u vidu sunovraćivanja u Mramorno more. Istini za volju, ja sam i ranije igrao nesrećnike na kojima se vršila istorija, ali oni su uvek bili anonimni. Legionari Trijumvira bili su neznani heroji, i kao anonimusi su padali obarani sulicama republikanaca,

i obrnuto, prirodno ista se stvar događala sa cezarovcima, i oni su ginuli neoplakani poimence. Herman je Heruski po Tauteborškoj šumi vijao anonimne Rimljane, satirao nepoznate veterane. Na trotoaru, na domaku Opere, raskomadani Orsinijevom paklenom mašinom, valjali su se anonimni Parižani, a uz severni zid Pére Lachaisea srozali se behu anonimni komunari. Narednik Mc Intosh, međutim, nije bio anonimn. Imao je čupave, riđe brkove, plavičast pogled deteta i smetnje na čmaru. Imao je i decu, tamo gore kraj Fionn Locha, u Highlandu. Kad su Turci pripucali, na led arene, po kojoj su reflektori neumorno talasali sivi Bosfor, palo je *stvarno* ljudsko biće. (Vraćanje privatnom bilo je, u stvari, ponovno približavanje Ikarusu, samo ja to onda nisam mogao da naslutim.) Bez značaja je pritom što nestanak narednika Mc Intosha nije zabeležen ni u jednom ratnom protokolu, ni u jednom izveštaju višim komandama, što je, vi pogađate, narednik egzistirao samo u sklopu mog projekta. On je bio čedo moje žudnje za slobodom, za samostalnom morfozom sudbine. Zlosrećni Škotlanđanin bio je datum u mojoj karijeri. S njegovim brkovima, očima, i zna se već čime – Ikarus je bio tako neodređen, tako bespolan i bezličan, uprkos izvanrednoj personalnosti svog udesa – u arenu je prodrila svemoguća uobrazilja, koja mi je udove oslobodila stege pukih činjenica, i navela ih da pravi život traže, pa i oblikuju u jednoj novoj, slobodnoj, i, sa svoje nesputanosti, čarobnoj realnosti, u još nepoznatim dimenzijama, u kojima je sve bilo moguće i sve dopušteno.

Od tada su moji klizački programi ponovo izgledali kao fantazije na ledu, a jedino sam ja, verujem, znao njihovo pravo značenje. Evo samo nekih od njih:

„USPON NA MONT BLANC“ (Prvi put sam se opredelio za jednu sportsku pustolovinu, s obzirom na prisustvo leda i glečera, u dalekom srodstvu sa mojom, umetničkom.)

„PREPONSKE TRKE U ERSOMU PREMA GRAVIRI NEPOZNATOG MAJSTORA IZ XIX STOLEĆA“ (Prvi put sam predstavljao konje, i to rasne, u trku i skoku, a razume se, i u padu pri preskakanju vodenih jaraka.)

„MUSA DAG“ (Jedini program posvećen žalosnoj sudbini jermenskih hrišćana, rađen prema popularnom romanu Franza Verfla.)

„PERPETUUM MOBILE“ (Bio sam večni stroj.)

„VATROMET O SVETOM SEBASTIJANU“ (Ovde sam izigravao vatrene rakete, prangije i žabice, neodoljivo sam se i raznobojno rasprskavao nad ledom, i padao na klizalište u obliku treperavog ognjenog polena.)

„NESREĆA PRESVETOG LUDWINA 1396“ (Tu sam opisao jedan strašan događaj iz života sveca zaštitnika klizača, i to prema nekom

duborezu iz 1448. godine, a i kasnije sam se često služio slikama, naročito P. Breuglerovim.)

Pa dobro, neka sam i bio lud. Iz ove perspektive, zaista, smelost tih programa graniči se sa sumanutošću, no, kakvog to ima značaja? Ljudi su, bio ili ne bio lud, u sve većem broju dolazili na moje revije. Oni možda nisu uvek mogli da razlikuju konjski skok od vatrenog karambola, pad sa kakvog planinskog vrha od okretanja večnog stroja, šta je to marilo, ako su, svom svojom zasenjenom dušom, i svim opsednutim čulima, poimali da se tu, ispred njihovog nosa, na bezdušnoj površini leda, odvija borba na život i smrt, između natčovečanske umetničke imaginacije i jedne žilave tuđe realnosti, koju bi ova da podjarmi. A to i jeste bila ubilačka borba. Pokušajte samo, čak i bez sličuga, da izigravate konja kada preskače trometarski jarak pun vode, a da sačuvate fleksibilnost tela, sve tamo do tananog podrhtavanja napregnutih sapi. Pokušajte se, klizalištem, penjati na Mont Blanc. Pokušajte, najzad, da planete kao raketa, da sunete uvis, tamo da se kao ognjena koplja rasprsnete, i u delovima da se raspete po zemlji, i to ugašeni! Pokušajte!

Uostalom, novine su jednodušno hvalile moje klizačke priredbe. Neumerenim slavopojkama su uznosile tehniku, uobrazilju, pokretljivost, istančanost, svežinu, snagu, a iznad svega veštinu sa kojom sam sve ove osobine stavio u službu uveseljavanja naroda, pritisnutog ratom i bedom (ono, što mi je kasnije pripisano kao najveći greh).

Ikar Gubelkijan je, svojim skokovima i padovima, u zakrećeni krvotok ovog umetničkog sporta ulio spasonosne obnavljajuće sokove. Ikar Gubelkijan je učinio toplom i pristupačnom jednu umetnost, koja je svoju hladnoću pozajmila od leda. Ikar Gubelkijan je otvorio novu epohu u istoriji klizačke veštine! Buduća pravila i standardi International Skating Uniona, to neće moći da prenebregnu!

Sada sam bio „Kralj leda“, „Krilati Ikar“, a najčešće „Leteći Jermeni“. Sa podjednakim uspehom sam gostovao u Berlinu, Parizu, Stokholmu, Cirihi i Helsinkiju, a poseta Rimu odložena je samo stoga što su Saveznici tamo ušli pre mene. Priređivao sam revije u dobrotvorne svrhe, predstave za nemačku vojsku i priredbe za đake. U vatrenom obruč, koji se sve bešnje stezao oko mene, dok su se užarene varoši stropoštavale unaokolo, ja sam živeo u hladnoj senci leda kao na nekoj otkinutoj santi koja se mučno probija kroz plamene krugove, crvene oluke rata.

Ali, za sve vreme te nakaradne slave – kakva slava može počivati na bezbožnom izopačavanju umetnosti, u posprdnom posuvraćanju njenog duha? – ja sam osećao neutaživu žudnju za onim čistim savršenstvom, za koje sam nesumnjivo bio i predodređen i sposoban, za nekakvim

kopilanskim padovima, nenarušenom harmonijom, koju bi moje pripremljeno telo, svedeno na međusobno čvrsto užlebljene pokrete, kao slepljene cigle u nekoj veličanstvenoj građevini, oblikovalo na ledenom poligonu. Sanjao sam velelepne, neponovljive, nepojamne, nemoguće, pa ipak ostvarene klizačke figure, koje ne bi sramno uginule u teškom padu, u nekoj, unapred smišljenoj ponižavajućoj omaški. Jednom obrazovane, te bi se figure nastavljale unedogled, i gradile kao jaje hermetički zatvorene svetove savršenstva, koje tvrdi, kameniti led ne bi bio u stanju da smrska. Zamišljao sam nerastrojene pokrete, samodovoljne oblike, gotove već u času rađanja, autarkične figure svemoguće mašte, koreografske tvorevine nepodložne ispravci, promeni, pogotovo razorenju, neizmerljive skokove čija bi skladnost nadoknađivala skromnost prevaljenog prostora, gledao sam Ikara Gubelkijana u večitom kretanju preko leda, kretanju koje bi po svojoj jednostavnosti i celovitosti podsećalo na božansku nepomičnost. Gledao sam ga oslobođenog suspensorijuma u kome je, kao u bolesničkom povelju, morao da drži svoju trticu i svoje mošnje. (Taj suspensorijum, ta vreća postavljena pamukom, koja me je štitila od povreda, mada na kraju krajeva i nije uspela da me zaštiti od njihovih konačnih posledica – ludila, bila je stalan izvor patnje, ona me je, čim bih u garderobu ušao, podsećala na moje mizerne dužnosti klovna. Suspensorijum je bio vidljivi simbol pada, moj „plemički“ grb, takoreći. Pa, premda i sada ležim u nekoj vrsti suspensorijuma, od gipsa ovog puta, on mi ni izdaleka nije tako mrzak. Naprotiv, on je moj ponos, dokaz pobune, časni žig, moj rehabilitovani plemićki grb.)

Ne, prijatelji moji, nikada se ja, u duši, nisam pomirio sa počasnim, ali nedostojnim mestom, što sam ga zauzimao na rang-listi evropskih klizačkih majstora. Nikada, pa ni onda kada su najstroži stručnjaci postali složni da, od vremena početka umetničkog klizanja, od onog 1. decembra u londonskom St. James Parku, takvog majstora nije bilo. Nikad se sa njim nisam saživeo, nikad ga priznao za svoje. Čak ni u vreme krize, mučnog duševnog osipanja, onih neobuzdanih unutrašnjih poremećaja, o kojima sam pisao, kada sam u istorijskim pantomimama, a poznije i u slobodnim fantazijama, nalazio toliko privremenog olakšanja da je izgledalo kao da sam konačno preuzeo svoju sudbinu, prigrlio sram kao oblik življenja, ja nisam prestajao da se opirem. Uvek sam govorio sebi, jer nikog nisam imao da sa njim svoju muku podelim, uvek sam, dakle, sebi govorio: neće to trajati daveka, Gubelkijane, to je neprirodno, jednom će se sve promeniti, jednom će doći dan, Gubelkijane, doći će tvoj dan.

I on je najzad došao. Zbog njega okrećem šesti i pretposlednji list u knjizi mog života. Taj je list možda najstrašniji od svih što sam ih dosad

okrenuo, ali sam njime otpočeo iskupljenje, i zato mi je miliji od svih drugih.

VI

Februara meseca hiljadu devet stotina četrdeset i četvrte godine snimljen je po želji general-majora Arnima von Saksendorfa dokumentarni film o mom stvaralaštvu. Pretenciozan izraz kojim je označena moja nakazna veština, nisam ja skrivio. On je izabran od strane samog Protektora. Bio je upotrebljen i u naslovu ove dvadesetminutne projekcije, koja je, izuzimajući, naravno, onaj prvi pad, najgnusniji doživljaj u mom, već ionako promašenom, životu. Prvi put video sam sebe očima gledaoca. Nije bila snimljena neka posebna tačka, već je montiran kolaž, skrpljen mozaik od najuspelijih scena iz raznih sastava, od mojih najčuvenijih figura, i sve su te figure, u presudnom času, na dohvat savršenstva, onog pogibeljnog Ikarusovog sunca-takmaca, koje kao da je u svim ekranizovanim sadržajima podsmešljivo i nadmoćno nedostupno visilo visoko iznad leda, paleći po njegovoj sjajnoj glazuri hladne lomače, bedno skončavale u nekom od padova iz mog neiscrpnog repertoara promašaja. Kažu da sam se smejao, od smeha urlao. Možda. Ne poričem. Možda sam se i smejao, možda sam, smejući se, i urlikao. (Sve to i jeste bilo za urlikanje.) Ja ne znam. Ne bih umeo da opišem svoje ponašanje. Bio sam izvan njega, sasvim odstranjen iz tog tela koje je, onako šuplje, duboko zakopano u polumrak sale, zurilo u paklene scene što su se smenjivale na prozračno modrom ekranu. Po svojoj prilici, smejalo se to nenastanjeno telo. Kao što se dotaknuta galvanskom strujom trza noga mrtve žabe krastače. Smejalo se galvanskim smehom, posthumnim cerenjem. Kao vampir na mesečini. Ja se, međutim – i neka zaloga bude uspomena na moje nesrećne roditelje – nisam smejao. Ispunjen neizmernim gađenjem, neuračunljivom mržnjom prema svom dvojniku bez ponosa i dostojanstva, prema svakom pokretu njegovom, što je uzimao učešće u toj odurnoj zaveri protiv lepote,

bio sam svestan – to je bar bilo neko okrepljujuće otkrovenje – da je onaj dan, dan iskupljenja, došao.

Već sutradan sam otkazao sve nastupe koji su bili zakazani. Povukao sam se u svoje prohladno, belo vežbalište, sam kao i uvek, i neumorno počeo da spremam svoj *pravi* program, tako dugo kukavički odlagan. Po varoši se pronosila vest da pripremam neku do tada neviđenu komediju, neku mahnitu burlesku na ledu. Nisam komentarisao te glasine. Nisam ih poricao, niti potvrđivao. Daleko od njih, zaslužnjen u ledenoj špilji, usavršavao sam svoju životnu tačku, sve dok je nisam priveo do ruba mogućeg. Iza njega je zjapio neproziran ponor, ambis s one strane umetnosti, u koji nikada nijedan čovek nije sašao. Morao sam da hitam. Genera-lmajor von Saksendorf dobio je prekomandu na Istočni front – tada već nije morao mnogo da putuje da do njega stigne – a ja sam svakako hteo da on prisustvuje mom osvetničkom trijumfu. Hteo sam da mu pokažem kako sam shvatio reči upućene mi sa praga moje garderobe, posle one strašne more (sećate li se da mi je kazao kako ima nešto čudno u toj legendi o Ikarusu, jeste li primetili, kazao je, da nema značaja što je odmereni Dedalus preživeo, mit danas priznaje samo promašenog letača, krilatog Ikarusa, dobri je zanatlija Dedalus zaboravljen, zanemaren nepravedno, bez priziva, a znate li zašto, Gubelkijane? Ja mislim zato što je, onako trezven i naučno bojažljiv, priznao jednu tuđu, naturenu granicu, što se slepo i ropski držao unutrašnje granice kruga, koji nam je određen, što je izneverio i proigrao šansu da iz njega izađe, što je pokazao da je isuviše malo čovek da bi bio bog!) E pa, hteo sam da Saksendorfu dokažem da ja, Ikar Gubelkijan, taj sramni diktat sudbine ne priznajem, da se njime ne osećam vezanim, i da ću ga javno obesnažiti. A što ću to učiniti na njemu, Saksendorfu, i baš ponajviše na njemu, tu se ništa nije moglo (i sam sam, uostalom, bio pogođen jednim slučajnim udarcem slepe revolucionarne pravednosti), bez obzira na naklonost kojom me je obasipao, ili upravo zahvaljujući gospodarskom, da ne kažem, sunčanom, helijevskom značenju njegove benevolencije, ovaj je uljudni vojnik postao, i nehotično, sabirna tačka moje mržnje, a meni se čini i mržnje mog naroda. Nisam sumnjao da će to biti trijumf. Iskoračenje izvan granica. Razbijanje obruča skovanog nekom stranom silom. Pouzdavao sam se u svoje zapretene snage, i znao da će, odbacivši strah i obzire, pronaći u novoj igri najpotpuniji izraz.

Sama igra, međutim, nije bila nova. Tek prerađeni i usavršeni „IKAROV LET“, koji od onog nesrećnog slučaja nisam igrao, ili sam ga izvodio u izopačenom vidu, pod lažnim imenom „IKAROVOG PADA“. Morao sam da nastavim tamo gde sam, sticajem nesklonih okolnosti, stao. Morao sam da jednim grubim, uništavajućim potezom zbrisem dve godine

ispaštanja, one hiljade padova koje sam napravio – jer ja sam padove pravio, postupno i znalački, kao što se kuje plemeniti metal da bi se od njega skovao neki ružni kumir – napravio, opet velim, na treninzima, kroz sve one paklene dane svoje komedijantske karijere. Ovog puta sam morao da domašim i premašim sunce. Da Ikarusu izborim propuštenu pobedu. Da ponizim boga-takmaca.

Opet sam stajao – kako lak bez onog uvredljivog suspensorijuma u kome su mi, kao u kolevci, počivale mošnice i zadnjica – sred jajolike ledene ploče, u beloj rupi bez dimenzija što ju je reflektor, nazvan „sunce“, zadimljenim zracima bušio ispod klizaljki. Izvan tog sjajnog, belog kruga, led je bio neprovidno siv, a još dalje, preko reklamama oblepljene balustrade, zagasita se mrena duvanskog dima, prašine i ljudskog isparenja, u gustim senkama prevukla preko daščanih tribina, ispunjenih do poslednjeg mesta. Oдавде, sa klizališta, bio je to kružni zid, sličan vrtači, po čijem su tamnom frontu pucale blede pukotine lica, kao sadrene maske obešene u dvorani od bazalta. Te pokretljive, nepostojane obrazine menjale su oblik, kao da ne pripadaju živim bićima nego svetlu fantoma u staklu ispučenih i izdubljenih ogledala. Ozarena lunarnom svetlošću, ona su ipak bila živa. Bio sam opkoljen njihovim zdravim smehom, neusiljenom razdraganošću hiljada gledalaca, što su, pamteći moju klovnovsku prošlost, obilan predujam uzimali od budućeg uživanja. Mene, međutim, njihov bezrazložan smeh više nije dražio. Znao sam da će uskoro prestati da se smeju, da će se, ubrzo, bezumno kikotanje povući pred naletom novog, snažnijeg osećanja divljenja što će ga moja ozbiljna koreografija bezuslovno izazvati. Eto zašto sam bio staložen, ravnodušan kao led na kome sam mirovao u očekivanju prvih taktova muzike.

Licem sam bio okrenut prema oficirskoj loži. U pratnji ađutanata, tamo je sedeo general-major Arnim von Saksendorf. Bezizrazan i dalek.

U stvari, sve je bilo kao pre dve godine, osim, razume se, što su te dve godine *bile*, i što se danas neću obraćati samo pobedniku sa Pripjetskih močvara, osvajaču Minska i Vjazme, premda će u mojoj veličanstvenoj igri i on naći odgovor na ono čudno pitanje iz garderobe, moja će životna igra biti upućena svima koje je on pokorio, svima koji su na njegovoj sunčanoj putanji sagoreli i pali u bezdan. Ovog puta će Ikarus umeti da upotrebi svoju slobodu. Odoleće suncu. Neće pasti.

Prvi predznaci nespোরазума – komešanje, šum sašaptavanja, mukli žamor neverice, i sve to isprekidano nemirnim zatišjima – čuše se već na onim prvim ključnim mestima programa, na kojima je valjalo da se, uzaman tragajući za izlazom iz Minosovih katakombi, nevešto spotičem, da bezglavim obletanjem oko zamišljenih zidova dočaram očevo i moje

lutanje neprohodnim lavirintom, a ne da kroz te podzemne tunele prolazim tako samouvereno, nepogrešivo, kao da mi je svaki hodnik poznat, znane sve raskrsnice, isprepletana račvanja, stramputice, ćorsokaci, pobočni i kružni, spiralni i ukršteni koridori, ili, kao da u ruci držim spasonosni Arijadnin konac. Ovo negodovanje nije me zbunilo. Bilo je privremeno. Predviđao sam da gledaoci neće odmah popustiti i bez otpora se saživeti sa ovim besprekornim izdanjem „IKAROVOG PADA“ – pada, koji je opet postao let, ono što je, uostalom, oduvek, trebalo da bude – da bez nedoumice i kolebanja, pa čak i odbijanja, neće u njemu prepoznati veliku umetnost, do tada i njihovom krivicom zaklonjenu smešnim padovima, zatrpanu ispod prinudnih promašaja. Moraću da upotrebim svu veštinu da bih ih pridobio, postepeno u igru uvukao, i na svoj novi lik navikao. Moraću da ih uverim da je taj lik pravi, da je to Ikar Gubelkijan, a ne onaj bedni pajac, i da je onaj lik kome su se godinama smejali bio lažan, uzurpatorski, izobličen oblik Ikarov, što ga se, evo, baš sada, ovom strasnom i savršenom igrom definitivno odričem. Bilo je neophodno ne samo da shvate veličinu moje umetnosti, već i da prihvate njeno buntovničko, prometejsko, oslobodilačko značenje.

Nastavio sam pantomimu s još većom strašću. Svaki pokret, svaki delić razgranate figure bio je malo remek-delo, upregnuto u jureća kola tog preobraćenja. Svaki skok – vapaj, svaki korak – poziv za pomoć.

Publika je sve žešće ispoljavala neraspoloženje. Čuše se i prvi reski zvižduci. Kao strele odapete nesigurnom rukom, oni su, doduše, još usamljeni, kolebljivo dopirali odovud-odonud, uglavnom sa stajanja. U ovom je ustručavanju ležala moja jedina šansa. Oni su me voleli. U njihovoj naklonosti trebalo je da nađem oslonac. Sve dok budu zbunjeni, neodlučni između ljubavi prema meni i nesklonosti mojoj igri, mogao sam se nadati da ću slomiti njihov otpor, još dok je ovako nejedinstven i nepotpun. Nisam smeo dopustiti da ih odbijanje ujedini, nisam smeo da im ostavim vremena za savez. Morao sam da žurim, da žurim.

Lebdeo sam iznad leda, kome su užareni reflektori vratili providnost ogledala, izvodeći u gusto obojenom vazduhu sve raskošnije figure. Prevazilazio sam sebe u grozničavoj nadi da ću moje *neprijatelje* – gledaoci su a ne protektor Pokrajine sada bili moji neprijatelji – naterati da uvide, kako je ovo onaj pravi, veliki Ikar Gubelkijan, da ih je do sada zabavljala samo njegova šuplja sen, da je ovo što s a d a igram prava umetnost, a da su, do tada, pozdravljali samo njen unakaženi odblesak.

Bio je na redu prvi od nekoliko vezanih skokova, u koje sam polagao naročitu nadu. Pri isprobavanju ptičjih krila, pošto mi ih je otac Dedalus voskom prilepio uz ramena, nijednom nisam posrnuo da bih dočarao

Ikarusovo nesnalaženje u novom elementu – iz bojazni da to klatarenje ne bude uzeto kao predujam nekog budućeg pada – odstupio sam čak i od istine, jer je pravi Ikarus i te kako posrtao, i nijednom se nisam prepustio onim smešnim, smišljenim kolebanjima koja su mi nekada – đavo da ih nosi – pribavljala slavu Prve budale leda.

Naprotiv, poletno sam se vinuo u zrak, vodeno plavi kristal, bacio se u oznojeno nebo trostrukim obrtom u vodoravnom položaju, gipkim doskokom dotakao led, pa se opet našao iznad oslonca, sada u trostrukom vertikalnom okretu, i još sam se živo obrtao u olovnom oblaku isparenja, zagrejavanom odozgo i hlađenom odozdo, kada je gledalište zatreštalo od besnog i jednodušnog neodobravanja. Savez je sklopljen protiv mene, ujedinjenje je izvršeno, ali na moju štetu. Uzdrmani razočaranjem kao iznenadnim električnim udarom – nisu li došli da se smeju, a ne da se dive, pa čak i strepe – posetioci su, napustivši sedišta, udarali nogama o pod, grčevito mahali rukama, i složnim urlikanjem davali oduška svom razočaranju. Iznevereni, u očekivanju kakve lakrdije, ništa nisu videli u mojoj kreaciji. Osećali su jedino da im ne pružam nikakav povod za smeh – a smeh je bilo jedino što su želeli, smeh njihov nasušni – da im bestidno uskraćujem obećano uživanje – jer su za njega, povrh svega, još i platili – da ih besramno obmanjujem. Da im je ko drugi prikazao ovo savršenstvo, oni bi ga bili prihvatili, mene nisu hteli. Hteli su da ličim na sebe. Nisu podnosili nikakvu promenu. A nisu znali da tek sada ličim na sebe. Da sam tek sada Ikar Gubelkijan. Ne, to nisu znali. To nisu hteli da znaju.

Dok sam opisivao prvi i najširi od koncentričnih krugova, koji će me odvesti do sunca i do obračuna sa Helijem, jedna prazna boca od limunade pade na led, prskajući srću po zmijastim tragovima mojih klizaljki.

Ubrzo, ledenu površinu prekriše male, gromke eksplozije. Na sve strane su se orile erupcije stakla.

Nijedan se zvuk više nije mogao probiti kroz taj suvi krhot.

Niko nije intervenisao. Ludilo destrukcije beše zahvatilo i redare. I oni su se bacali na mene čime god su mogli.

Bio sam savršeno sam.

Ali, ja se nisam predavao. Produžio sam da kružim po „vazduhu“, da opisujem ptičje krugove tananošću i preciznošću šestara, leteo sam prema mrskom suncu, ne obazirući se na uzavrelo gledalište, u kome je samo Arnim von Saksendorf sačuvao mir, staloženost nekog izdvojenog, nedokučivog i neranjivog sveta. Kao da mi je poručivao, ne pašti se oko njih, to je rulja, oni nisu dostojni tebe i tvog neprijateljstva, igray za mene, sa mnom se bori, ja sam tvoje sunce, a ti moj Ikarus, moj slavni takmac.

Nisam više želeo da obrlatim svoje sugrađane, da pridobijem, osvojim, ubedim te neuračunljive ljude. Ispunjen mržnjom, hteo sam da ih pobedim, smrvim, smoždim savršenstvom. Led po kome sam se kretao više nije bio obično klizalište, već borilište za gladijatore, na kome se poraz plaća životom. Arena na kojoj nema uzdignutog palca. Na kojoj su svi palčevi oboreni, i sve milosrđe zaboravljeno.

Da, Ikar Gubelkijan protiv svih! Ikar Gubelkijan protiv dvadeset hiljada robova! Ikar Gubelkijan protiv Arnima von Saksendorfa, nemačkog hiljadugodišnjeg Reicha, ali i protiv svog naroda, svojih sugrađana i sapatnika! Više nije bilo razlike među njima, ako je ikada i bilo. Postojao sam samo ja, ja na ledu, i moji smrtni neprijatelji oko leda.

Ebeneazar, dobri, prostodušni Ebeneazar, kukavni, bedni Anton, davao mi je očajničke znake pokazujući na zemlju. Tražio je da padnem. Da odustanem od borbe. Da se predam.

Nisam se obazirao.

Pa i u meni, sve osim duha, guralo me je dole. Svaki je delić tela urlao: padaj!

Orkestar je prestao da svira, pa i da je svirao, ja ga ne bih čuo. Ništa se nije moglo čuti. Ništa, osim urlika mase i mog zagriženog srca. Ali, meni muzika više nije bila potrebna. U divnom saglasju vodila me je iznutra, iz svake žilice tela, koje se, uprkos želji za padom, za odmorom, ropski pokoravalo mojoj oslobođenoj volji. Ne, muzika mi više nije bila potrebna.

Ni ljudi. Samo led. Led i moja odlučnost da pobedim. Da nadmašim sunce.

Približio se veliki trenutak, trenutak iskupljenja.

Iz najužeg, završnog kruga sferičnog kretanja, uzeo sam zamah i odbacio se prema suncu, zbunjeni i prestravljeni električari davno su već digli ruke od postrojenja na rampama, pa se to imaginarno sunce klatilo visoko, žuto i van domašaja, lebdeo trenutak u bolnom preseku dvadeset hiljada jarosnih pogleda, kao u čvoru paoka orijaškog, besno zaošijanog točka, a onda sam, oh Bože, na pragu odlučnog trzaja – koliko sam ga puta uspešno ponavljao na probama! – pokreta koji bi me, mene pobedonosca, vratio na led, napravio jedan *drugi, neobjašnjivi, nepoznati* pokret, i, zanet njime, kao iznenadnim, prijateljskim zagrljajem, sa beskrajnim mirenjem, pa i olakšanjem, tresnuo o klizalište, i ovog puta na trticu, samo lišenu zaštite suspensorijuma, i ovog puta, posle mučnog zatišja, pozdravljen besomučnim ovacijama.

Besomučnim ovacijama dvadeset hiljada rodoljuba.

VII

Jer, sve je taština, veli Propovednik, taština nad taštinama.

Taština je uputila protektora Pokrajine Arnima von Saksendorfa da mi izrazi poštovanje i divljenje pre odlaska na front, gde će 8. avgusta 1944. godine biti zadavljen zarđalom žicom, pod, uostalom, verodostojnom optužbom da je već godinama učestvovao u zaveri protiv svog Vrhovnog komandanta Adolfa Hitlera.

Taština me je navela da se borim protiv njega, možda jedinog čoveka koji nije zasluživao ni moju, ni ma čiju mržnju, ili koji je bar nastojao da se od nje iskupi.

Taština je navela Oslobodioce da me reše optužbe zbog kolaboracije – one zvanične, razume se – i ne izvode na Sud nacionalne časti, mada je moje stanje to jedva i omogućavalo.

Taština me, najzad, tera da ovu taštu ispovest u pero diktiram časnoj sestri Valeriji, čija me nežna briga i neizmerno strpljenje održavaju u nadi.

Taština je nad taštinama i to, što već godinu i po dana, ležeći u vrelom koritu od gipsa, koje mi steže polomljenu kičmu, sanjam da izvodim svoj „IKAROV LET“, ovog puta uspešno, i što, u mislima, jer udove da pokrećem ne mogu, usavršavam pokrete koji će mi taj uspeh osigurati.

Kakva je korist čoveku od svega truda njegova, kojim se trudi pod suncem, jer što biva sinovima ljudskim biva i stoci, jednako im biva, kako umire ona, umiru i oni, i sve je taština. Taština nad taštinama.

Pa ipak, pod zaštitom Svetog Ludwina, moje žilave misli uporno vežbaju.

Beograd, maj 1967.